

Dominikanci u kontinentalnoj Hrvatskoj u srednjem vijeku

Delač, Katarina

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:143150>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-22**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Diplomski sveučilišni studij Povijesti (dvopredmetni); smjer: nastavnički

Katarina Delač

Dominikanci u kontinentalnoj Hrvatskoj u srednjem vijeku

Diplomski rad

Zadar, 2019.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Diplomski sveučilišni studij Povijesti (dvopredmetni); smjer: nastavnički

Dominikanci u kontinentalnoj Hrvatskoj u srednjem vijeku

Diplomski rad

Student/ica:

Katarina Delač

Mentor/ica:

doc. dr. sc. Valentina Šošarić

Zadar, 2019.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Katarina Delač**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Dominikanci u kontinentalnoj Hrvatskoj u srednjem vijeku** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 28. ožujak 2019.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Nastanak Reda.....	4
2. 1. Povijesne okolnosti osnutka Reda.....	4
2. 2 Ustroj dominikanskih zajednica	11
2. 3 Pastoral	16
3. Dominikanci u Hrvatskoj	19
3. 1 Dolazak.....	19
3. 2 Organizacija.....	23
4. Dominikanci u kontinentalnoj Hrvatskoj	25
4. 1 Dominikanci u Zagrebu.....	29
4. 2 Dominikanci u Međurječju.....	33
4. 2. 1 Virovitica.....	33
4. 2. 2 Čazma	35
4. 2. 3 Požega	40
4. 2. 4 Gorjani.....	41
4. 2. 5 Marča.....	42
4. 2. 6 Jastrebarsko	42
4. 3 Dominikanci u Pounju	44
4.3.1 Dubica	45
4.3.2 Bihać.....	47
5. Odnos svjetovne vlasti i dominikanaca u kontinentalnoj Hrvatskoj.....	50
6. Arhitektura dominikanskih crkava i umjetničko blago	53
7. Zaključak	58
8. Popis literature	61
8. 1 Izvori	61
8. 2 Literatura	62

8. 3 Digitalni izvori	68
9. Prilozi.....	69
Sadržaj.....	70
Summary	71

1. Uvod

U svom diplomskom radu analizirat ću djelovanje dominikanaca u razdoblju kasnog srednjega vijeka na području kontinentalne Hrvatske koje obuhvaća razdoblje od samog dolaska dominikanaca 1221. godine do pada pod osmansku vlast sredinom 15. stoljeća.

Cilj rada je raščlaniti obitavanje Reda braće propovjednika u srednjovjekovnoj kontinentalnoj Hrvatskoj, ponajprije teritorijalni opseg koji je obuhvaćala nekadašnja kontinentalna Hrvatska koji se mijenjao tijekom boravka dominikanaca u razdoblju od početka 12. stoljeća pa sve do sredine 15. stoljeća. Današnja prostorna odrednica kontinentalne Hrvatske bitno se razlikuje od srednjovjekovne. Današnja Slavonija ima granice Dunava na istoku, Save na jugu, Ilovu na zapadu i Dravu na sjeveru¹, dok se teritorij srednjovjekovne Slavonije može raščlaniti na više teritorijalno-političkih jedinica. To je prije svega crkvena teritorijalna podjela, zatim podjela na županije i gospodarske posjede slavonskog plemstva te kraljevski posjed. Te su se granice također mijenjale kroz protok vremena i bile su fluidne.²

Cilj mi je prikazati oslanjajući se na isprave hrvatsko-ugarskih vladara³, papinska pisma⁴ te pisama dominikanaca⁵, ulogu dominikanaca na području kulturne povijesti, ne samo na prostorima kontinentalne Hrvatske, nego i njezinom širem području koje obuhvaća prostor Dalmacije. Najprije ću predočiti opće društveno-političke, ali i vjerske prilike toga vremena koje su iznjedrile nastanak prosječnih redova kao odgovor na novonastale potrebe

¹Lj. Andrijanić, 2006/2007, 233-246.

²Lj. Andrijanić, 2006/2007, 233-246.

³T. Smičiklas, *Codex diplomaticus Croatiae*, IV, 180.; B. A. Krčelić, 1770, 286; I. K. Tkalčić, 1889, 283; J. Stipišić – M. Šamšalović, 1960, 614; HDA u Zagrebu, *Documenta mediaevalia varia*, n. 57.

⁴Archivio Segreto Vaticano, Suppl. 688, ff. 197 r-v.; I K. Tkalčić, 1889; T. Smičiklas, *Codex diplomaticus Croatiae*, IV, 180.

⁵J. Sasaki, 2000, 19.

toga doba, proces utemeljenja Reda braće propovjednika, životopis utemeljitelja Reda Dominika de Guzmána, njegovu organizaciju i duhovnost. Nakon toga uslijedit će prikaz Reda u kontinentalnoj Hrvatskoj (ponajprije svakodnevica redovnika i habita, arhitektura crkava i samostana te umjetničkog blaga koje se u njima nalazilo).

Glavni dio rada će obuhvaćati djelovanje dominikanaca koje započinje 1221. godine kada je na Drugom općem zboru u Bologni donijeta odluka o osnivanju samostana u Ugarsko-hrvatskom Kraljevstvu te su pod vodstvom Pavla Dalmatinca, Poljaka Sadaka i još trojicom drugara utemeljuje prve zajednice na hrvatskom području.⁶ Dolazak Osmalija u kontinentalnu Hrvatsku ostavio je traga na djelovanje dominikanaca. Mnogi njihovi samostani nisu opstali. Analizom prisutnosti dominikanaca na području srednjovjekovne kontinentalne Hrvatske pokušat ću prikazati njihov pastoral i vrijednosti za koje su se zalagali te posljedice koje su ostavili svojim djelovanjem na *kulturni krajolik*⁷ srednjovjekovne kontinentalne Hrvatske.

U sljedećem poglavlju obradit ću mrežu dominikanskih samostana na prostoru kontinentalne Hrvatske. Ponajprije na području Zagreba (samostan sv. Nikole), Međurječja (Virovitica – samostan sv. Marije, Čazma – samostan sv. Marije Magdalene, Požega – samostan sv. Marije, samostan u Gorjanima kod Đakova, samostan u Marči kod Čazme,

⁶F. Šanjek, 2008: 19.

⁷Termin *kulturni krajolik* možemo definirati kao dinamičan i interaktivan sustav koji otkriva odnose moći i kontrole te ljudske procese koji ga neprekidno mijenjaju. *Krajolik* je na taj način shvaćen kao simbolička i kulturna slika koja skriva društvene, političke, ekonomske i duhovne procese koji su ga oblikovali. Ipak, on ne odražava vjerni prikaz društvenih odnosa skrivenih ispod njegove površine, već ga prije svega valja promatrati kao dio procesa koji utječu na organizaciju i percepciju zbilje. Može se razmatrati i kao *društveni tekst*, u koji su upisani slojevi značenja, čijim dekodiranjem dobivamo uvid u duhovni i materijalni svijet koji čine jedinstven simbolički konstrukt.“; V. Zovko, 2014, 185-186.

samostan u Jastrebarskom) i Pounja (samostani u Dubici i Bihaću). Također ću prikazati odnos dominikanaca i svjetovne vlasti.

U zaključku će biti sažete najvažnije činjenice te kroz analizu ostavljenih isprava vladara te papirnih pisama donesene interpretacije o Redu braće propovjednika u kontinentalnoj Hrvatskoj te same uloge koju su imali u srednjovjekovnom društvu.

Metode koje ću koristiti pri pisanju rada: metoda analize i sinteze, induktivna i deduktivna te komparativna metoda.

U radu ću se koristiti izvorima, domaćom, ali i stranom literaturom radi što potpunije slike o ovoj temi. Tema nije iscrpno istražena, kako u hrvatskih, tako i u stranih povjesničara, ali su zato dostupni izvori i literatura vrlo pristupačni. Polazna točka je ne samo nedovoljno istražena prošlost dominikanaca na postoru kontinentalne Hrvatske, već i nesačuvanost spomenika iz toga vremena. Činjenice o dijelu kontinentalne Hrvatske su izdvojene, ali razbacane i nesuvislo prikazane tako da je potreban jedan veliki istraživački pothvat kako bi se popunili dijelovi povijesti koji nedostaju. Problematika leži u neobjavljenim izvorima i arhivskim podacima koji su nestali s ovih područja upravo u vrijeme provale Turaka te se pretpostavlja da se čuvaju u inozemnim arhivima i knjižnicama.⁸ Stoga se u obrađenoj literaturi samo ponavljaju iste činjenice, ali nema novih istraživačkih radova koji bi mogli rasvijetliti dio neistražene povijesti na ovim prostorima.

Primjerice, Stjepan Krasić⁹ naglašava da prošlost ovoga Reda nije dovoljno istražena u hrvatskim krajevima, ali niti dovoljno poznata i to ne samo u pojedinostima, nego i u krupnim linijama. Prilog tome je činjenica da ima čitavih razdoblja o kojima ne znamo gotovo ništa, jednako kao što ne znamo niti imena svih provincijala, a donedavno nismo

⁸S. Krasić, 1997, 6.

⁹S. Krasić, 1997, 5-6.

znali čak ni koliko je bilo redovničkih pokrajina ili provincija na našem području, da i ne govorimo o preciznom broju kuća i samostana, preciznim ili barem približno preciznim statistikama o broju članova, njihovoj vjerskoj i kulturnoj ulozi, njihovoj djelatnosti itd.

Ovaj rad je kraći pregled dominikanske povijesti srednjega vijeka u kontinentalnoj Hrvatskoj. Prikazujući jezgrovito tijek događaja od samog dolaska dominikanaca na spomenuto područje pa sve do njihovog odlaska, dotakla su se neka pitanja koja zahtijevaju opsežnije istaživanje, posebice kada se radi o samostanima o kojima postoji vrlo malo zapisa, o čemu će više biti riječi u glavnom dijelu rada.

2. Nastanak Reda

2.1. Povijesne okolnosti osnutka Reda

Dvanaesto stoljeće imalo je buran tijek u povijesti Katoličke crkve. Uzroci tome su neuspjesi u križarskim ratovima, loš odnos poglavara Katoličke crkve i svjetovnih vladara te raskošan život višeg klera. Posljedica toga je umanjen ugled papinskoj i civilnoj vlasti te udaljavanje naroda od Crkve.¹⁰

Stoga se kao protureakcija pojavljuju pojedine skupine koje nastoje živjeti život kojim su živjeli Krist i apostoli. Neki od njih su prihvatili život u siromaštvu i putujućem propovijedanju, što se na kraju pretvorilo u pučki pokret.¹¹ S vremenom su pojedini vjernici donosili svoje vlastite interpretacije Biblije te su kritizirali način življenja predstavnika službene Crkve.¹² Također, počeli su naučavati na način koji nije bio istovjetan služenoj Crkvi.¹³ Bogatstvo Crkve je učinilo čelnike Crkve pohlepnicima jer su se više bazirali na

¹⁰F. Šanjek, 1966, 712.

¹¹ W. A. Hinnesbusch, 1997, 15.

¹² A. Buljat. 2012, 11.

¹³ Isto.

materijalnoj izgradnji, nego na duhovnoj i intelektualnoj. U takvoj situaciji pogodno tlo na svoj rast i razvoj našli su krivovjerni pokreti koji su se udaljili od nauka Crkve.¹⁴

Pred pojavu dominikanca, Europa se već dugo politički, vjerski, društveno i kulturno dijelila na Istok i Zapad. U političkim, društvenim i vjerskim prilikama se nerijetko očituje želja i težnja za moći i vlašću, koja je uzrokovala: mnoge sukobe i ratove, jačanje i slabljenje naroda i država, promjene vladajućih dinastija, krizu Crkve, podijeljeno društvo itd.¹⁵

Na znanstvenom planu prisutna je snažna prevoditeljska aktivnost i osnivanje sveučilišta diljem Europe.¹⁶ Većinom se prevode arapska i grčka filozofska i prirodnoznanstvena djela u kojima se prikazuje postojanje dvostruke istine: teološke i filozofske. Takvo naučavanje se kosilo s pogledima Katoličke crkve koja je težila obnovi kršćanskog života i kršćanske misli.¹⁷

Od 1150. godine u Crkvi se javlja snažan pokret protiv obnove pape Grgura VII. Crkva se tada vraćala Svetom pismu i apostolskim vremenima kako bi iskorijenila heretičko djelovanje.¹⁸ Stoljeće u kojem je rođen utemeljitelj Reda Dominik de Guzman sadržavao je znakove obnove Crkve, ne samo religijskih pokreta, već i društveno-političkim životom.¹⁹ Razvija se trgovina, podižu gradovi, raste važnost narodnog jezika i nastaju nacionalne države uz intelektualni napredak.²⁰ U nekim središtima Toskane i južne Francuske hereza je uzela maha te su građani povedeni ljubavlju prema svjetovnim užicima

¹⁴ A. Buljat, 2012, 11.

¹⁵F. Šanjek, 1975, 185-187.

¹⁶F. Šanjek, 1966, 713.

¹⁷Isto.

¹⁸W. A. Hinesbusch, 1997, 8.

¹⁹W. A. Hinesbusch, 1997, 9.

²⁰Isto.

postali zapreka kršćanskom svjedočenju. Sve je to potaklo Dominika da naglašava apostolsko siromaštvo.²¹ Početkom 13. stoljeća djeluju jaka struja heretičkih albigeneza koji su provodili strog život, putovali pješice, dugo postili i propovijedali apostolskom jednostavnošću.²² Papa Inocent III. naredio je biskupu da novim skupinama propovjednika povjeri zadatak navještanje Evanđelja među albigenezima te tako poveo rat protiv njih (1209.- 1229.)²³

Nakon potvrde 1215. godine predstavio je Dominik sebe i svoju novu zajednicu „braće propovjednika“ u Rimu.²⁴ Bilo je to 1251. godine u vrijeme IV. Lateranskog koncila u Rimu i Dominik je zatražio od pape Inocenta III. tijekom 17. godine njegova pontifikata službenu potvrdu svoje duhovne zajednice kao reda sa svim odgovarajućim pravilima.²⁵ Kako bi se izbjegla inflacija novih redovničkih ustanova tih dana je sabor zabranio osnivanje novih redovničkih ustanova²⁶. Budući da nisu mogli napisati svoja pravila Reda, Koncil je najprije odlučio da se trebaju priključiti jednom od već postojećih pravila.²⁷ Dominikanci su se priključili starom Augustinovom pravilu, koje se poziva na pracrkvu apostolskog vremena²⁸, koje je Dominik dopunio potrebnim odredbama.²⁹ To je bio prvi oblik stalnih Konstitucija Reda.³⁰

²¹W. A. Hinesbusch, 1997, 9.

²²W. A. Hinesbusch, 1997, 11.

²³Isto.

²⁴T. Eggenesperger - U. Engel, 2003, 21.

²⁵W. A. Hinesbusch, 1997, 13.

²⁶W. A. Hinesbusch, 1997, 3.

²⁷T. Eggenesperger - U. Engel, 2003, 21.

²⁸T. Eggenesperger - U. Engel, 2003, 21.

²⁹W. A. Hinesbusch, 1997, 14.

³⁰Isto.

Iako su se morali odlučiti za već postojeće pravilo, a ne svoje, sačuvane su nove opcije Reda. Primjerice, braća su željela slobodu propovijedanja i čisti kontemplativni mir unutar samostanskih zidina. Braća propovjednici oslanjala su se na običaje premonstrateškog reda, a da ih nisu u cjelosti preuzeli. U pravilima koja su sami izabrali naslućuju se varijante: na poseban način se primjerice traži i unapređuje studij.³¹

Godine 1216. na povratku u Rim Dominik je dobio potpuno odobrenje svoga reda te su mu odobreni i ostali zahtjevi. Honorije III. prve godine svoga pontifikata izdao je 22. prosinca 1216. godine bulu i priznao Red kao zajednicu regularnih kanonika.³² Druga bula od 21. siječnja 1217. godine odobrila je izvorni Dominikov nacrt i potvrdila Red kao Red propovjednika.³³

U pismu „prior“ od Dominika i braće sv. Romana se izričito tražilo da se posvete propovijedanju i naviještanju. Veliki značaj ovoga pisma leži u tome što je ovo inače domena biskupa, a ne samoga pape. Tim je Red bio službeno utemeljen i Dominik je stajao na čelu kao poglavar mlade zajednice.³⁴

Uz skromni život u siromaštvu moralo se posjedovati i teološko znanje³⁵. Ideja braće propovjednika je bila da samo sebi nalažu obvezu permanentne izobrazbe, stoga je razumljivo pravo na dispencu zbog studija. Studij nikada nije bio sam po sebi svrhom, već je glavni cilj bio naviještanje evanđelja. Dominikanci su shvaćali studij kao jednu vrstu

³¹T. Eggensperger - U. Engel, 2003, 22.

³²W. A. Hinesbusch, 1997, 14.

³³Isto.

³⁴T. Eggensperger - U. Engel, 2003, 22.

³⁵Više o stupnjevima obrazovanja kandidata za red braće propovjednika vidjeti u *Knjiga Konstitucija i naredbi braće Reda propovjednika*, 2002.

priprema za propovijedanje kojoj se niti u jednoj drugoj redovničkoj zajednici nije pridavalo ovakvo značenje.³⁶

Dominik je tek nakon nekoliko mjeseci odlučio poslati braću na druga mjesta te proširiti zajednički horizont i teritorij na kojem bi Red propovijedao.³⁷ Poslao je svoju braću u malim skupinama u Madrid, Bolognu i Pariz. Razlog slanja braće u ove gradove je ponajprije zbog čuvenih visokih učilišta koja će pridonijeti izobrazbi dominikanaca na kojima su domonikanci studirali, a kasnije osnovali i svoja sveučilišta.³⁸ Konačno institucionaliziranje Reda bio je razlog da Dominik otputuje iz Rima u Bolognu gdje su se 1220. i 1221. godine održala dva velika Opća zbora Reda.³⁹ Na prvom Općem zboru koji je bio sazvan 17. svibnja 1229. godine, na blagdan Duhova, raspravljalo se o službi učitelja Reda i Općega zbora.⁴⁰ Donešene su odluke da učitelj Reda, u ovom slučaju sv. Dominik, predsjedava Zboru, ali kao prvi među jednakima. To znači da svi imaju jednak autoritet te da svaki član ima jedan glas pri izboru. Također je donešena odluka da je Opći zbor vrhovno, izvršno, zakonodavno i sudbeno tijelo Reda.⁴¹ Opći zbor je zatim donio propise o propovijedanju, nauku, siromaštvu, službenim obilascima i ustroju samostana kao i o održavanju općih zborova.⁴² Nadalje, naredilo se postavljanje po jednog profesora u svaki samostan čime je postavljen temelj školstvu u Redovima braće propovjednika. Također, Opći zbor je potvrdio kao obvezatno siromštvo Reda. U praksi je to značilo da Red ne smije posjedovati materijalna dobra kako im to ne bi omelo njihovu službu propovijedanja.

³⁶T. Eggenesperger - U. Engel, 2003, 23. Više o studijima, profesorima, svakodnevicima kandidata vidjeti kod J. Sasaki, 2000.

³⁷Isto.

³⁸T. Eggenesperger - U. Engel, 2003, 24.

³⁹W. A. Hinesbusch, 1997, 18.

⁴⁰Isto.

⁴¹W. A. Hinesbusch, 1997, 19.

⁴²W. A. Hinesbusch, 1997, 21.

Zatim je Zbor zabranio primanje stalnih prihoda i posjeda jer se Red trebao oslanjati isključivo na Božju providnost i darove vjernika. Primjerice, propovjednici su morali ići pješice propovijedati dva po dva poput apostola, ali nisu smjeli sa sobom nositi zlato, srebro, novac niti ih primati, već samo hranu i knjige.⁴³

Druga Vrhovna skupština⁴⁴, odnosno drugi Opći zbor, sastao se 30. svibnja 1221. godine u Bologni pod Dominikovim predsjedanjem.⁴⁵ O radu ovog zbora nema cjelovit sačuvan tekst koji bi mogao dati potanki uvid u njegove odluke, ali se zna da su nakon njega uspostavljene provincije i provincijalni zbor kao posredni organ uprave i službe Reda.⁴⁶ Razlog podijele na provincije stoji u povećanju zajednice (u to vrijeme je bilo oko 25 samostana).⁴⁷ Provincijom upravlja provincijal i provincijalni zbor, a svaki samostan ima pravo da ga na provincijalnom zboru zastupa prior i izabrani zastupnik.⁴⁸ Tako su u Bologni oci kapitularci utemeljili najmanje 5 provincija (Španjolska, Provansa, Francuska, Lombardija, Rim).⁴⁹ Budući da su provincije bile velikog opsega, zahtijevalo se da ih posjećuje vizitor koji je morao nadgledati njihovo stanje, donositi odluku o njihovom apostolatu te davati preporuke provincijalnom zboru.⁵⁰ Neizostavan dio provincije su činili samostani. Oni kao najmanja jedinica bili su ujedno i najvažnija jer su čini okosnicu duhovnog života Reda. Samostani su imali nezavisnu upravu, a njima su upravljali priori kojeg je birala samostanska zajednica.⁵¹

⁴³Isto.

⁴⁴J. Sasaki, 2000, 19.

⁴⁵W. A. Hinnesbusch, 1997, 22.

⁴⁶W. A. Hinnesbusch, 1997: 22.

⁴⁷T. Eggenesperger - U. Engel, 2003, 25.

⁴⁸W. A. Hinnesbusch, 1997, 23.

⁴⁹T. Eggenesperger - U. Engel, 2003, 25.

⁵⁰W. A. Hinnesbusch. 1997, 24.

⁵¹Isto.

Od tog vremena trebala je Vrhovna skupština Reda ostati prvo mjesto za donošenje odluka. Na prvim dvjema skupštinama Općeg zbora postavljeni su temelji za „demokratsku upravu“ u Redu propovjednika.⁵² Glavne oznake takve uprave bile su kolegijalnost, uzajamno potpomaganje i zastupljenost svih samostana.⁵³

Prema T. Eggenspergu⁵⁴ ovo je bilo za srednjovjekovne prilike donekle iznenađujuće, ali je posve odgovaralo promijenjenim političkim strukturama gradova u nastanku⁵⁵ zato što su se naglašavanjem izbornog sustava gradovi udaljili od tradicionalnog „feudalnog ustrojstva“.⁵⁶

Osim toga, braća propovjednici željela su takav statut koji bi se donosio i mijenjao većinskim pravom te su prema tome u svoje „Konstitucije“ stavili pravo na dispencu.⁵⁷ To je značilo da poglavari imaju pravo u svojim samostanima izuzeti braću od pravila Reda svaki put kad to smatraju potrebnim ili na sam zahtjev braće. Najčešće se to prakticiralo zbog studija i propovijedanja jer je Red utemeljen radi propovijedanja Evanđelja i spasa duša.⁵⁸

Dotični poglavar kuće nazvan je odsada „prior“ i članovi zajednice birali su ga na tri godine. Time su snažno ograničili vlast poglavara. Kuća se ubuduće trebala zvati „konvent“. Skupština je izričito zabranila primanje posjeda ili stalnih prihoda. Štoviše, članovi Reda su bili dužni živjeti od svog propovjedničkog rada. To je značilo da nisu bili

⁵²T. Eggensperger - U. Engel, 2003, 25.

⁵³W. A. Hinesbusch. 1997, 24.

⁵⁴T. Eggensperger - U. Engel, 2003, 24.

⁵⁵Više o formiranju gradova u to vrijeme vidjeti kod I. Beuc, 1985; N. Budak, 1992.

⁵⁶Više o temi feudalnog ustrojstva vidjeti kod C. R. Backman, 2003; S. D. White, 1996, 196-223; M. Bloch, 2001; M. Brandt, 1995; J. S. Critchley, 1978; F. L. Ganshof, 1964; J. R. Strayer, 1965; S. Reynolds, 2001; S. Reynolds, 2012.

⁵⁷ T. Eggensperger - U. Engel, 2003, 24.

⁵⁸ W. A. Hinesbusch, 1997, 19.

plaćeni za to, već su živjeli od Božje providnosti. Nadalje, sređeno je niz pitanja o zajedničkom životu i ponovno se naglašavalo veliko značenje studija. Izuzetno nadarenu subraču slalo se u pariški samostan Saint Jaques da bi tamo mogli studirati na Sveučilištu.⁵⁹ Temeljno pravilo, doneseno na prve dvije Vrhovne skupštine Reda 1221. i 1222. vrijedi do danas.⁶⁰

Utemeljitelj Reda, Dominik Guzman, umro je 6. kolovoza 1221. u samostanu u Bologni.⁶¹ Nakon ustaljenih pravnih postupaka Dominika je 3. srpnja 1234. papa Grgur IX. proglasio svetim,⁶² a njegovi posmrtni ostaci se čuvaju u dominikanskom samostanu San Domenico u Bologni.⁶³

2. 2 Ustroj dominikanskih zajednica

Početkom 13. stoljeća prva dva Opća zbora u Bologni zastupala su mišljenje da novi Red treba i ustav koji ide u korak s onim dobom ako želi opstati u svijetu.⁶⁴ Dominikanci (lat. *Ordo fratrum praedicatorum*, hrv. bijeli fratri, prodekatori)⁶⁵ su od početka bili zainteresirani za to da ne preuzmu strukturu tadašnjih opatija, nego da se orijentiraju na organizaciju koju će donijeti na demokratski način, uz nazočnost braće i uz pomoć njihovih savjeta.⁶⁶

U tekstu koji slijedi najprije će biti prikazan muški dio Reda propovjednika, a na kraju poglavlja pozornost će biti na uređenju sestrinskih zajednica.⁶⁷

⁵⁹T. Eggenesperger - U. Engel, 2003, 25.

⁶⁰Isto.

⁶¹T. Eggenesperger - U. Engel, 2003, 25-26.

⁶²W. A. Hinesbusch, 1997, 25.

⁶³T. Eggenesperger - U. Engel, 2003, 26.

⁶⁴T. Eggenesperger - U. Engel, 2003, 148.

⁶⁵F. Šanjek, 2008, 11.

⁶⁶W. A. Hinesbusch, 1997, 18.

⁶⁷Isto.

Konstitucije i naredbe Reda braće propovjednika (*Liber Constitutionum et Ordinationum* = LCO) su za redovnike čitavog Reda opće obvezatno pravno uređenje. Kandidat profesije obećava posluš prema Augustinovom pravilu i LOC-u. Ta pravila razjašnjavaju neophodne pojedinosti zajedničkog života. Na vrhovnim zborovima preispituje se aktulanost brojeva Konstitucija⁶⁸, prema potrebi se mijenjaju ili čak brišu. Dodatno se mogu donijeti određene naredbe („*ordinatio*“) ili dati razjašnjenja, odnosno preporuke („*declaratio*“) da bi se na temelju Konstitucija mogle donostiti konkretnije odredbe.⁶⁹

Nadalje, određeno je da se prije konačne potvrde („*confirmatio*“) učine dva međukoraka. U prvoj fazi Vrhovni zbor predlaže novi broj pravila koji ne obvezuje („*inchoatio*“), dok u drugoj fazi oci kapitularci imaju priliku novo određeno pravilo potvrditi („*approbatio*“) ili ga dokinuti. Brojevi postaju pravno valjani tek nakon potvrde („*confirmatio*“).⁷⁰

Pojedinačno je riječ u Konstitucijama o temeljnim normama dominikanske egzistencije. LCO 1 sadrži tzv. „*constitutio fundamentalis*“ (temeljnu konstituciju) u kojoj se objašnjava da je glavna zadaća dominikanaca život u siromaštvu i zavjetovanje na samostanski život te poučavanje Božje riječi.⁷¹ Pri tome je život apostolata uzor kao i nasljedovanje Isusa Krista koje se ostvaruje uz pomoć evanđeoskih savjeta, molitve i slavljenja euharistije, samostanskog načina života i studija.⁷²

Zatim slijedi opis regulacije života zajednice unutar muškog Reda u vidu „dominikanske obitelji“, pravne smjernice za odgoj (novicijat, zavjeti, studij). U drugom dijelu knjige Konstitucija i naredbi obrađena je uprava i precizan sustav biranja. Ovdje dolazi do izražaja autentično uređenje zakonodavstva dominikanaca koje izbornom sustavu daje prednost

⁶⁸Više o samim brojevima konstitucija vidjeti u *Knjiga konstitucija i naredbi braće Reda propovjednika*, 2002.

⁶⁹Isto.

⁷⁰T. Eggensperger - U. Engel, 2003, 149.

⁷¹*Knjiga konstitucija i naredbi braće propovjednika*, 2002, 23.

⁷²T. Eggensperger - U. Engel, 2003, 149.

pred pojedinačnim odlukama nadređenih instanci.⁷³ Pri tome treba razlikovati dvije varijante prava glasa. Sva subraća sa svečanom profesijom imaju načelno „aktivno“ pravo glasa. To znači da oni smiju dati svoj glas u svim opravdanim izbornim postupcima. Da bi mogao biti biran kao viši poglavar (supprior, prior, provincijal, učitelj Reda) potrebno je dodatno „pasivno“ pravo. To konkretno znači da kandidat za jednu takvu službu mora biti zaređen za svećenika, dokazati da je položio odgovarajuće ispite za tu službu⁷⁴ i da je najmanje prije 3 godine položio svečanu profesiju.⁷⁵

Braća Reda propovjednika žive zajedno u kućama koje se nakon povećanja broja braće u tim kućama nazivaju „samostanima“. Ponekad je opravdano ili nužno da pojedini brat stanuje izvan kuće („extra conventum“). To se ponajprije odnosi na situacije kada brat ide u misije propovijedanja ili pak na studij u grad. Ipak, svaki brat „extra conventum“ pravno pripada jednoj od kuća. Što znači da se ona i dalje skrbi o njemu, primjerice šalje mu hranu, odjeću i potrebne knjige za studij.⁷⁶ Poglavar kuće se zove prior i braća ga biraju većinom glasova na 3 godine. Prior predlaže unutar samostana svog zamjenika, supriora. Osim toga, svaka kuća ima ekonomu koji je odgovoran za gospodarska pitanja kao što su ograničenost dobara, životne potrebe braće, osiguravanje životnih namjernica, odjeće, knjiga i sl. Uz to unutar kuće postoje mnoge druge službe kao što su: knjižničar, samostanski lektor, kroničar i drugi. Braća uvijek potvrđuju predloženi supriora kao i ekonomu tajnim glasovanjem. Pravo glasa imaju svi članovi Reda. Članovi kuće s aktivnim pravom glasa čine samostansku skupštinu. „Samostanska skupština je zbor braće na čelu s priorom kojoj je svrha raspravljati ili određivati ono što se odnosi na zajednički i apostolski život i dobru

⁷³Više o samim ingerencijama i sustavu biranja vidjeti u *Knjiga konstitucija i naredbi braće Reda propovjednika*, 2002.

⁷⁴ Više o samom školovanju vidjeti S. Krasić, 1996, 9-110.

⁷⁵T. Eggensperger - U. Engel, 2003, 149-150.

⁷⁶ Vidjeti više kod: S. Krasić, 1996, 9-110.

upravu samostana.“ (LOC 307). Jedna skupina braće iz samostanske skupštine bira se u samostansko vijeće koje ima ne samo savjetodavnu, nego i službu odlučivanja. U slučaju da zajednica nema dovoljan broj braće za samostan ona se naziva „domus“ kuća, a poglavar „superior“. Upravne službe u kući imaju mandat od 3 godine. Poglavar kuće može biti izabran dva puta uzastopce, a treći mandat je moguć samo na temelju postulacije, odnosno zahtijevanja za ponovnim biranjem iako to kanonskom pravu nema.⁷⁷ U tom slučaju kandidat mora dobiti najmanje dvotrećinsku većinu glasova. Provincijal može samo onda potvrditi izbor ako je učitelj Reda prije toga dao dispensu. Pravilo u prvom redu ne dopušta treći izbor, tek dispensa može u pojedinom slučaju otkloniti zapreke. Potvrda provincijala je dovoljna za vrijeme trajanja prvog i drugog mandata. Ako se većina u samostanu ne složi s kandidatom, provincijal je prisiljen postaviti poglavara.⁷⁸

Svi samostani i kuće organizirani su u provincije. Dakle, niz zajednica čini provinciju.⁷⁹ Svake četvrte godine održava se u svakoj provinciji provincijalna skupština gdje se sastaju svi priori i određeni broj delegata („socii“) iz samostana i vikarijata, primjerice iz misijskih postaja u inozemstvu. Provincijalna skupština ima dvostruku zadaću. Prvo, treba razmatrati o pitanjima zajedničkog života i rada; i drugo provincijalna skupština bira novu upravu.⁸⁰ Uprava se sastoji od novog provincijala i skupine definitora. Dužnost definitora je još jednom promisliti o odlukama provincijalne skupštine i zauzeti stav. Također definitori mogu pod vodstvom provincijala rasporediti službe (primjerice postavljanje regensa studija kojeg dodatno potvrđuje učitelj Reda) i premiještati braću iz jedne kuće ili

⁷⁷Vidjeti više kod: S. Krsić, 1996, 9-110.

⁷⁸T. Eggensperger - U. Engel, 2003, 150-151.

⁷⁹T. Eggensperger - U. Engel, 2003, 151.

⁸⁰Isto.

samostanu u neku drugu zajednicu. Uz defintore oci kapitularci biraju članove provincijskog vijeća.⁸¹

U nastavku skupštine provincijal saziva ovaj gremij u redovnim vremenskim razmacima kako bi raspravili o pitanjima provincije i eventualno glasaju o važnim odlukama.⁸² Rezultati provincijalne skupštine objavljuju se u skupštinskim aktima koji donose određena imenovanja i odluke. Također, oni pokušavaju zacrtati ustrojstvene i sadržajne smjernice za sljedeći provincijalov mandat.⁸³

Uz gore navedeno svaka provincija izrađuje statut provincije koji uređuje pitanja provincije (budući da Konstitucije cjelokupnog Reda ne mogu uzeti u obzir sve pojedinosti). Također, u svakoj provinciji postoji i gospodarski statut koji daje gospodarske smjernice. Za koristan rad unutar provincije postoji niz komisija (primjerice Komisija za liturgiju, Komisija za pitanja „pravde i mira“ ili promicanja molitve krunice) te Ekonomsko vijeće koje pod vodstvom ekonoma provincije provjerava knjigovodstvo i godišnji ekonomski plan provincije.⁸⁴

Vrhovni zbor, koji se sastaje svake treće godine, nadređeno je tijelo svim provincijama. Njemu pripadaju gotovo ista prava i dužnosti kao i provincijalnoj skupštini. On ima ne samo zakonodavne nego i izvršne funkcije. Tako se primjerice ne razrađuju samo pravila, nego se mogu donosti i odluke osobne naravi. Osim učitelja Reda, njegovih prethodnika i asistenata svaki put se mijenja osobni sastav skupštine. Tako postoji skupština na kojoj su prisutni isključivo provincijali. Jedna druga skupština se sastoji samo od izabranih zastupnika svih provincija. Treća je izborna skupština na kojoj sudjeluju kako provincijali tako i izabrani zastupnici provincija. Izborna skupština bira novog učitelja Reda čija služba

⁸¹Isto.

⁸²T. Eggensperger - U. Engel, 2003, 151-152.

⁸³T. Eggensperger - U. Engel, 2003, 152.

⁸⁴Isto.

traje devet godina. Također i Vrhovni zbor po završetku svog zasjedanja objavljuje svoje akte. Učitelju Reda pomažu razni članovi Generalnog vijeća. Ovaj se kolegij sastoji od asistenanta i generalnog prokurata koji je službeni zastupnik Reda pri Svetoj Stolicu.⁸⁵

Uređenje sestričkih zajednica je nešto drugačije nego kod muškog dijela. Dominikanke su se u pravilu organizirale u kongregacije uvijek s vlastitim pravilima. Pravne strukture kongregacija djelomice se znatno razlikuju. Vrhovne poglavarice se biraju, a osim toga sestre mogu često birati svoju poglavaricu kuće. Razlike u smjernicama uvjetovane su različitim tradicijama, ali i važnim zadacima pred kojima su se zajednice našle.⁸⁶

2. 3. Pastoral

Siromaštvo, celibat i poslušnost je život prema evanđeoskim savjetima koja sljede dominikanci. U Temeljnoj konstituciji braće propovjednika, „osnovnom zakonu“, dominikanaca piše: „Postavši dionici apostolskog poslanja, prihvaćamo također život apostolata kako ga je shvatio sv. Dominik: živeći složno u zajednici, vjerni profesiji evanđeoskih savjeta, gorljivi u zajedničkom slavljenju liturgije, osobito euharistije i božanskog oficija, u molitvi, neprestano privrženi učenju, ustrajni u samostanskom opsluživanju (...)“.⁸⁷ Ovi elementi čine život Reda braće propovjednika koji je u punom smislu apostolski i u kojem nauka i propovijedanje moraju proizlaziti iz obilja kontemplacije.⁸⁸

⁸⁵T. Eggensperger - U. Engel, 2003, 153.

⁸⁶ Isto.

⁸⁷ T. Eggensperger - U. Engel, 2003, 135.

⁸⁸ T. Eggensperger - U. Engel, 2003, 135.

Dominikanci su u početku živjeli od dušobrižništva, prije svega od propovijedanja i ispovijedanja, kao i prosjačenja. Iz dostupne literature nema točnih podataka o količini novčanog primitka za te službe, ali se navodi da su ih obnašala i pro bono.⁸⁹ Građani privrženi braći prosjacima bili su često sponzori: samostani i crkve, knjižnice i strojevi stavljeni su na raspolaganje propovjednicima.

Od početka 14. stoljeća vlasnici nekretnina bile su gradske općine.⁹⁰ Prema F. Šanjeku⁹¹ samostani prosjačkog reda u srednjovjekovnim gradovima zapravo su obuhvaćali prostor čitave gradske četvrti u kojima su prosjaci obavljali svoje propovijedanje..⁹²

U prvoj generaciji⁹³ dominikanci su bezuvjetno živjeli siromaštvo, dok je 13. i početak 14. stoljeća karakterizirao pragmatizam. Oni polažu zavjete na razini javnog obećanja koji se polaže pred odgovornim crkvenim autoritetom – učiteljem Reda, vrhovnom poglavaricom ili pred osobom koja ih zamjenjuje. Formula profesije braće u dominikanskom redu glasi: „Ja brat N.N., zavjetujem se i obećajem posluš Bogu, Blaženoj Djevici Mariji, sv. Dominiku i tebi, brate N.N., učitelju Propovjedničkog reda i tvojim nasljednicima (ili: tebi, brate N.N., učitelju Propovjedničkog reda i njegovih nasljednika) prema Pravilu bl. Augustina i ustanovama braće propovjednika da ću biti poslušan tebi i tvojim nasljednicima do smrti.“⁹⁴

Iako u gore navedenom citatu zavjeti siromaštva i neženstva nisu izrečeni oni naravno vrijede za sve dominikance. Obećanjem siromaštva dominikanke i dominikanci se odriču privatnog vlasništva. U dotičnim zajednicama sestre i braća žive u zajedništvu dobara.

⁸⁹ T. Eggensperger - U. Engel, 2003, 137.

⁹⁰T. Eggensperger - U. Engel, 2003, 138.

⁹¹F. Šanjek, 2008, 10.

⁹²Isto.

⁹³Više o generacija, etapama i osobina vidjeti S. Krasić, 1996, 9-110.

⁹⁴T. Eggensperger - U. Engel, 2003, 140.

Plaće i honorari za učinjeni posao kao i darovi slijevaju se u zajedničku riznicu iz koje se podmiruju neophodni izdaci zajednice udovoljavajući istinskim i pravim potrebama braće kao što je naznačeno u Konstitucijama braće propovjednika. Novcem svake pojedine kuće upravlja ekonom ili sestra koja je za to određena. Pri tome Konstitucije traže da sva braća budu svjesna svoje odgovornosti prema ekonomskom životu samostana.⁹⁵

Život prema zavjetu neženstva zahtijeva visok stupanj zrelosti. Da bi se postigla ova zrelost nužan je dugoročni razvojni proces. U redu sv. Dominika koji se stvarno shvaća kao zajednica braće i sestara zavjet čistoće ima veliku ulogu.⁹⁶

Treći zavjet obvezuje sestre i braću prije svega na slušanje Boga. To se konkretizira u posluhu prema nadležnim starješinama i mjerodavnim temeljnim tekstovima pojedinih zajednica. Pravila braće propovjednika uz to primjećuju: „Da, naime, zajednica vjerno ustraje u svojem duhu i poslanju, treba jedno počelo jedinstva, a to se postiže posluhom.“ Primjerice tako u Konstitucijama piše „A nismo dužni, čak i ne smijemo, slušati o onome što je protiv zapovijedi Božjih i crkvenih ili protiv zakona Reda“ što bi konkretno značilo da u pravilu poglavari, zajedno s dotičnom braćom i sestrama, donose odluke i presude. Dominikanski statuti ne pozivaju uzalud poglavare na dijalog. „Neka starješine rado slušaju braću i osobito u važnijim stvarima, neka se s njima na zgodan način savjetuju, čuvajući ipak vlast da zapovijedaju ono što treba raditi.“⁹⁷

Većina braće Reda propovjednika se priprema za svećeničku službu te njoj prethodi đakonsko i svećeničko ređenje.⁹⁸ „Prva zadaća dominikanskih zajednica je pokazati,

⁹⁵T. Eggensperger - U. Engel, 2003, 140-141.

⁹⁶T. Eggensperger - U. Engel, 2003, 141.

⁹⁷Isto.

⁹⁸T. Eggensperger - U. Engel, 2003, 160.

odnosno živjeti nov model odnosa među ljudima“.⁹⁹ U stvarnom životu to znači život u siromaštvu i propovijedanje među narodom u misijama, a ne s oltara.

3. Dominikanci u Hrvatskoj

3. 1. Dolazak

Na drugom općem zboru Reda održanog u Bologni 1221.¹⁰⁰ donesena je odluka o osnivanju provincija od kojih je jedna na području Ugarsko-hrvatskog kraljevstva.¹⁰¹ Ugarska provincija sa sjedištem u Budimu¹⁰² obuhvaćala je gotovo čitav teritorij cijelog hrvatskog prostora (Dubrovnik, Nin, Zagreb, Split, Zadar, Čazma, Dubica, Virovitica, Bihać, Ban Brdo u Vrhbosanskoj župi, Kotor, Brskovo, Požega, Šibenik, Senj i Kvarnerski otoci, Gruž, Bol na Braču i dr.)¹⁰³ provođenje same odluke povjeravase fra Pavlu Dalmatincu¹⁰⁴, prioru tadašnjeg samostana sv. Nikole u Bologni i sveučilišnom profesoru prava u Bologni.¹⁰⁵ Već oko 1225. dominikanci se nastanjuju u Dubrovniku¹⁰⁶, zatim

⁹⁹T. Eggensperger - U. Engel, 2003, 169.

¹⁰⁰H. C. Scheeben, 1927, 358-359.

¹⁰¹N. Pfreiffer, 1913, 25-29.

¹⁰²S. Krasić, 1997, 7.

¹⁰³F. Šanjek, 2008, 12.

¹⁰⁴Paulus Dalmata seu de Hungaria usp. Paulus Dalmata, 2000, 45-121.

¹⁰⁵S. Krasić, 1997, 7.

¹⁰⁶T. Smičiklas, 1905, 298; I. Kukuljević, 1896, n. 218.

Rabu,¹⁰⁷ Ninu¹⁰⁸, Splitu¹⁰⁹ te Zadru.¹¹⁰ Oko 1228. bl. Sadok iz Poljske osniva samostan u Zagrebu, malo kasnije i u Čazmi, a ubrzo zatim dominikanci se šire na područje Bosne. U svom političkom naumu da očvrste veze s papom Grgurom IX. kralj Bela IV i hrvatski herceg Koloman pozivaju dominikance u Bosnu kako bi posve uklonili krivovjerje na ovim prostorima.¹¹¹

Papa Urban VI. (1378.-1389.) osnovao je bulom *Sedis Apostolicae circumspecta* 3. ožujka 1380. Provinciju Dalmaciju sa sjedištem u Zadru.¹¹² Zbog provođenja obnove Reda, samostani na području Dubrovačke Republike odvajaju se od provincije Dalmacije i stvaraju 1487. Dubrovačku kongregaciju koja postoji sve do 1835.¹¹³

S obzirom da su dominikanci uz samostane osnivali škole, koje su bile otvorene za javnost, školstvo se razvijalo uz bok s osnivanjem novih samostana. Primjerice, zagrebački biskup Stjepan II. Babonić (1227. – 1247.)¹¹⁴ povjerava dominikancima ustroj škola u Zagrebu i Čazmi. Osim toga, na njegov poziv u zagrebačku biskupiju dolaze franjevci, dominikanci i pavlini.¹¹⁵ Upravo pod njegovim patronatom se osnivaju dominikanski samostani na području zagrebačke biskupije. Osim toga, biskup je bio odan kralju Beli IV i hercegu Kolomanu s kojima je dijelio mišljenje da se zagrebačka biskupija treba sjedniti sa splitskom nadbiskupijom.¹¹⁶ Na

¹⁰⁷MOPH VII, Romae 1900, 199.

¹⁰⁸D. Farlati, 1768, 218.

¹⁰⁹Thomas Archidiaconus, 1894, 187.

¹¹⁰T. Smičiklas, 1906, 260-261.

¹¹¹D. Vukučević - Samaržija, 2011, 36.

¹¹²F. Šanjek, 2008, 56.

¹¹³O ustroju i djelovanju Dubrovačke dominikanske kongregacije postoji iscrpna disertacija od S. Krasić, 1972, 1-122.

¹¹⁴N. Budak, 1983, 305; F. Šanjek, 1995, 43-45.

¹¹⁵T. Eggensperger - U. Engel, 2003, 198.

¹¹⁶D. Vukičević-Samaržija, 2011, 36 O širem kontekstu te različitim gledištima na ovaj događaj usp. N. Klaić (1982, 382), koja smatra da Stjepan stvara s hercegom Kolomanom plan prema kojemu Stjepan treba preuzeti

području zagrebačke biskupije osniva se i katedralna škola u Zagrebu koju reformira bl. Augustin Kažotić.¹¹⁷

Osim na području Zagreba, samostanske škole se također osnivaju u Glavatome, Dubrovniku, Lopudu, Hvaru, Zadru, Ninu, Šibeniku, Trgorigu, Splitu, Korčuli, Kotoru, Dubici, Bihaću i Mitrovici.¹¹⁸ Važno za napomunti je otvorenost škole dominikanskog reda jer su dozvoljavale pored upisa vlastitih članova i upis biskupijskih klerika. To je značilo da su svi zajedno mogli ravnopravno pohađati predavanja i polagati ispite.¹¹⁹ Primjerice katedralnu školu Augustina Kažotića pohađali su ne samo klerici, nego i drugi siromašni đaci. Tako je profesor (zvan lektor) po odredbama III. Lateranskog koncila (1179.) bio dužan podučavati besplatno siromašne đake, a bogatiji su za uzdržavanje lektora i njegova pomoćnika (sublector) bili dužni plaćati školovanje.¹²⁰ Uz taj novac, lektor i njegov pomoćnik su dobivali posebnu crkvenu nadarbinu za vlastito uzdržavanje. Nastava se održavala prije i poslije podne, a nastavni program je bio širi nego u suvremenim gramatičkim školama. Osim čitanja i pisanja, nastavni program se sastojao od latinskog u širem smislu riječi (*grammaticalia*), logičkih predmeta, crkvenog pjevanja i teologije. Posebnost ove škole je bila ta da je lektor morao voditi računa o sposobnosti učenja svakog pojedinog đaka.¹²¹

Godine 1396. u Zadru je osnovano prvo hrvatsko sveučilište koje djeluje sve do početka 19. stoljeća. Pored članova Reda dominikanske škole su pohađali i biskupski bogoslovi pa

splitsku metropoliju kako bi splitska nadbiskupija i metropolija zamijenila kaločku nadbiskupiju i zagrebački bi se biskup oslobodio crkvene podložnosti ugarskog metropolite, dok L. Margetić (2000, 86) to inetrpretira da je Koloman želio zagrebačku biskupiju učiniti metropolijom kojoj bi podredio splitsku nadbiskupiju.

¹¹⁷Više o djelovanju bl. Kažotića vidjeti: S. Krasić, 1997, 154-156; M. Biškup, 2013; F. Šanjek, 1979.

¹¹⁸T. Eggenesperger - U. Engel, 2003, 198.

¹¹⁹S. Krasić, 1997, 88.

¹²⁰S. Krasić, 1997, 99.

¹²¹Isto.

čak i laici. Također, osnivanje škola u dominikanskim samostanima u Hrvatskoj je usko vezano s osnivanjem prvih knjižnica. Svaka je samostanska zajednica bila dužna nabaviti temeljna djela nužna za studij i filozofsko-teološku izobrazbu svojim članova.¹²² Središnja knjižnica smještena je danas u zagrebačkom samostanu; knjižnica splitskog samostana uz 17 inkunabula čuva brojne knjige Marka Marulića. Također, knjižnica samostana u Bolu posjeduje priličan broj vrijednih i rijetkih knjiga od kojih je 14 inkunabula. Knjižnica u Dubrovniku najvrednija je srednjovjekovna knjižnica u Hrvatskoj te broji 94 srednjovjekovna kodeksa i 247 inkunabula.¹²³

Budući da hrvatski prostor ima poseban zemljopisni položaja te uslijed povijesnih okolnosti jer se na hrvatskom prostoru susreću grčka i rimska civilizacija i kultura, dominikanci od svoga dolaska na ove prostore podržavaju zbližavanje Istočne i Zapadne crkve. Tako su naprimjer dominikanski samostani uz hrvatsku obalu obavezna etapa za subraću s europskog Zapada u njihovim misijama na Istok.¹²⁴

Dominikanci prije svega dolaze na hrvatske prostore kao propovjednici. Tako ih zagrebački biskup Stjepan II. Babonić poziva u Zagreb i Čazmu, slavonski herceg Koloman u Dubicu, Vuk Frankopan Tržički u Gradišće/Bosiljevo te papa Grgur IX. (1227.-1241.) da se propovijedanjem i teološkim raspravama suprotstave širenju krivovjerja.¹²⁵

¹²²T. Eggensperger - U. Engel, 2003, 198-199.

¹²³T. Eggensperger - U. Engel, 2003, 199.

¹²⁴F. Šanjek, 2008, 13.

¹²⁵F. Šanjek, 2008, 105.

3. 2 Organizacija

Reda propovjednika je preuzeo organizaciju svoje zajednice po uzoru na sveučilišne korporacije, pri čemu se svaki pojednini dominikanac odriče individualno i institucionalno posjeda i povlastica.¹²⁶ Organizirani su kao provincije i vikarijati.¹²⁷

„Provincije su ustrojbeno samostalne samoupravne jedinice koje se poklapaju s granicama država ili saveza država unutar kojih se oblikuju zajednice s regionalnim ili jezičnim posebnostima te zasebnim vikarom.“¹²⁸

Došavši na područje Hrvatske 1221. godine dominikanci utemeljuju Ugarsku provinciju te djeluju na području „nationes Pannoniae, Transilvanilae, Sclavoniae et Dalmatiae“.¹²⁹

Od 1378. godine dalmatinski i albanski samostani tvore Dalmatinsku dominikansku provinciju koju sačinjavaju samostani uz hrvatsku obalu, na otocima te dijelu današnje Crne Gore i Albanije.¹³⁰ Dalmatinska dominikanska provincija je utemeljena odlukom Vrhovne skupštine Reda u Carcassannei zbog velike rasprostanjenosti samostana u Ugarskoj provinciji te nemogućnosti provincijala da posjećuje svake godine sve samostane provincije.¹³¹ *Provincia Dalmatia* je imala u svome sastavu 13 samostana (Drač, Skrad, Ulcinj, Kotor, Dubrovnik, Hvar, Split, Trogir, Šibenik, Zadar, Krk, Nin, Senj i Rab) te su joj dodana 3 iz provincije Donje Lombardije (Udine, Čedad i Kopar).¹³² Dalmatinsku

¹²⁶F. Šanjek, 2011, 11.

¹²⁷F. Šanjek, 2008, 53.

¹²⁸Isto.

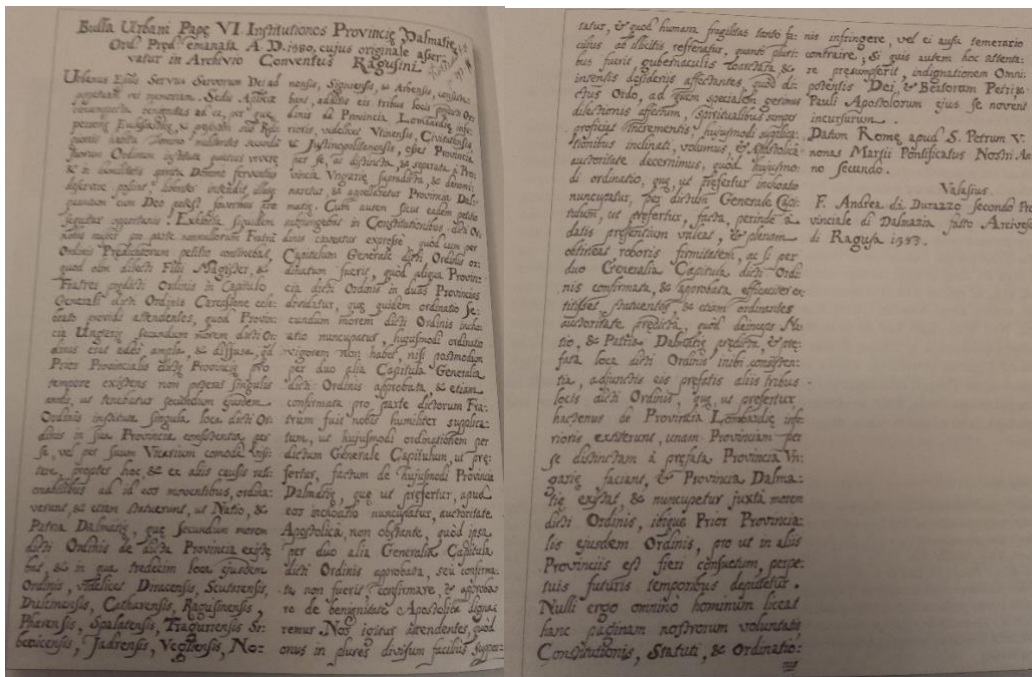
¹²⁹Isto.

¹³⁰F. Šanjek, 2008, 56.

¹³¹Isto.

¹³²Samostani u Udinama, Čedadu i Kopru 1383. vraćeni su pod upravu Donjolombardske provincije usp. Arhiv generalne kurije u Rimu, MAOP, XIV, liber A, fol. 131-135.

dominikansku provinciju je službeno potvrdio 3. ožujka 1380. godine papa Urban VI. bulom *Sedis Apostolicae circumspecta*.¹³³

Slika 1. Bula *Sedis Apostolicae circumspecta* (preuzeto iz F. Šanjek, 2008, 54-55)

Godine 1487. dolazi do stvaranja nove provincije na području Dubrovačke Republike u kojoj se samostani s potonjeg područja ujedinjuju u Dubrovačku dominikansku kongregaciju s posebnim vikarom kojoj pripadaju samostani u Dubrovniku, Gružu, Župi Dubrovačkoj, Trstenu, Lopudu, Brocima kod Stona i Vignju na Pelješcu.¹³⁴

1508. godine dolazi do utemeljenja zasebne Hrvatske dominikanske kongregacije. Zbog osmanskih prodora na istoku Hrvatske te raslojavanja Ugarske provincije na području Bosne, Slavonije i Srijema. U nju su bili uključeni senjski, bihaćki i modruški samostan, a

¹³³F. Šanjek, 2008, 56.

¹³⁴F. Šanjek, 2008, 57.

kasnije se priključuju samostani u Verudi kod Pule (1536.), na Trsatu (1520.), u Brinju (1520.), Kraljevici (1521.) i Gradišću kod Bosiljeva (1531.).¹³⁵

4. Dominikanci u kontinentalnoj Hrvatskoj

Dominikanski red od svog samog osnutka ima ključnu zadaću promicanja ispravnog katoličkog nauka i borbu protiv krivovjerja, shodno tome imali su istu misiju i na prostoru Hrvatske. Dominikanci uspostavljaju svoje prve redovničke zajednice na području jadranske Hrvatske, ali netom nakon toga se uspostavljaju i na prostoru kontinentalne Hrvatske.¹³⁶ Budući da je glavni cilj Reda propovjednika bio propovjedanje u krajevima koji su bili izloženi heretičkim pokretima (današnje područje Bosne i Slavonije), katolički krajevi Hrvatske su im trebali poslužiti kao polazne baze u kojima su se mogli pripremati za propovijedanje i u slučaju nužde skloniti.¹³⁷ Tako su pravci širenja dominikanaca išli upravo u smjeru sjevera prema jugu, točnije iz današnjih mađarskih krajeva prema Slavoniji i Bosni. Zatim od juga prema sjeveru, odnosno iz Dalmacije prema Bosni.¹³⁸

Za razliku od jadranske Hrvatske, gdje nailazimo na dobro očuvane materijalne dokaze postojanja dominikanskog djelovanja, u kontinentalnoj Hrvatskoj je osjetno manje pisanog i arheološkog traga dominikanskog djelovanja. Razlog tome je osmanska invazija na ove prostore.¹³⁹

Godine 1221. osnovana je Dominikanska provincija Hrvatsko-ugarskog kraljevstva, a njenim utemeljiteljem se smatra Pavao Dalmatinac, prior dominikanskog samostana i

¹³⁵Isto.

¹³⁶D. Vukičević-Samaržija, 2011, 32.

¹³⁷S. Krasić, 1997, 7-8.

¹³⁸S. Krasić, 1997, 8.

¹³⁹D. Vukičević-Samaržija, 2011, 32.

profesor prava na Sveučilištu u Bologni. Dalmatinac je s Poljakom Sadokom¹⁴⁰ i još trojicom braće najprije utemeljio prve dominikanske samostane u Ugarskoj, a netom i u kontinentalnoj Hrvatskoj.¹⁴¹

Dominikanski samostan sv. Nikole u Zagrebu, osnovan 1228. godine, smatra se prvim dominikanskim tragom djelovanja na prostoru kontinentalne Hrvatske.¹⁴² Ubrzo nakon njega dominikanci su osnovali na prostoru Zagrebačke biskupije samostane u Čazmi, Dubici, Bihaću, Marči, Bosanskoj Krupi, Jasterbarskom i Gradiću kod Bosiljeva.¹⁴³ Dominikanci osnivaju samostane na ovim lokacijama upravo zbog strateške blizine krajevima koji su pod utjecajem heretičkih pokreta kako bi imali polazišnu točku za svoju misionarsku djelatnost. Također utemeljuju svoje samostane i u Pečujskoj biskupiji, točnije u Virovitici, Požegi i Gorjanima.¹⁴⁴ Naime, prostor srednjovjekovne kontinentalne Hrvatske podijeljen je na Zagrebačku i Pečujsku biskupiju. Potonja slika prikazuje granice zagrebačke i pečujske biskupije na prostoru srednjovjekovne Hrvatske.

Na prostoru zagrebačke i pečujske biskupije sačuvalo se samo pet lokaliteta koji su zapisani u izvorima dominikanskih samostana: Jasterbarsko, Gorjani, Požega i Čazma. Pri čemu se ostaci arhitekture dominikanskog reda mogu prepoznati samo na njih tri: Jasterbarskom, Čazmi i Gorjanima.¹⁴⁵

Učinkovitnom djelovanju dominikanskog reda u kontinentalnoj Hrvatskoj pogodovao je dobar politički odnos sa svjetovnim vladarem kraljem Belom IV (1205.-1235.) i hrvatskim hercegom Kolomanom (1226.-1241.) koji su imali namjeru učvrstiti vjeru u zemlji te tako

¹⁴⁰F. Šanjek, 2000, 45-121.

¹⁴¹S. Krasić, 1997, 7-9.

¹⁴²S. Krasić, 1997, 8.

¹⁴³S. Krasić, 1997, 8.

¹⁴⁴Isto.

¹⁴⁵D. Vukičević-Samaržija, 2011, 35.

održati dobre političke veze s papom Grgurom IX. (1227.-1241.). Ovdje se radi o dobro poznatoj misiji pokrštavanja u Bosni koja je povjerena dominikancima od strane hrvatsko-ugarske središnje vlasti. Naime, križarske vojne protiv bosanskih heretika su povezane s odnosom ugarsko-hrvatskih vladara prema Bosni tako da prije svega treba pojasniti odnos hrvatsko-ugarskog dvora i papinstva, a zatim dominikanaca i ugarskog dvora te njihovu misiju pokrštavanja u Bosni.¹⁴⁶ Analizom pisama iz papinske kancelarije proizlazi zaključak da je cijela zamisao o uništenju hereze oružanom silom potekla s papinske Kurije, a izvršenje je prepušteno ugarsko-hrvatskim vladarima jer je papinska Kurija imala saznanje da je Bosna na neki način podložna ugarsko-hrvatskoj jurisdikciji. Osim toga, vladavina Andrije II. (1205. – 1235) je doba kada rimska Kurija svim silama nastoji Ugarsko-hrvatsko Kraljevstvo uklopiti u sustav tzv. papinske monarhije. To je značilo da Katolička crkva ima primat kada se radi o bilo kojim crkvenim poslovima pri čemu su svjetovni vladari bili dužni izvršavati sve naloge koje im Crkva nametne. U ovom slučaju se radi o rastu heretičke sljedbe u Bosni.¹⁴⁷ Oko 1232. godine završava misija papinskog legata Aegidiusa koji je imao prigovore na način vladavine kralja Andrije te se u prvi plan stavlja odnos Rima i Budima. Stoga je papa Grgur IX. odlučio pokrenuti sve snage protiv heretika u Bosni stavljajući na čelo hrvatskog hercega Kolomana s kojim već dominikanci djeluju u misiji pokrštavanja.¹⁴⁸ Dominikanci s puninom inkvizicijskog žara svoje sljedbe djeluju u progonu bosanskih heretika surađujući s ugarskim dvorom.¹⁴⁹ Razlog djelovanja dominikanaca u Bosni je prije svega pojačani pritisak papinstva za poduzimanjem djelotvornijih mjera u suzbijanju heretičkog pokreta. Kako bi ugarski dvor s jedne strane održao dobar odnos s papinskom vlasti i sačuvao političku nadređenost nad bosanskim

¹⁴⁶M. Ančić, 2001, 89.

¹⁴⁷ M. Ančić, 2001, 94.

¹⁴⁸ M. Ančić, 2001, 96.

¹⁴⁹ M. Ančić, 2001, 96-97.

vladarem koja mu omogućuje rasploganje vlasništvom nad Bosnom angažirao je dominikance koji su u to vrijeme širili prostor svoga djelovanja.¹⁵⁰

S tom namjerom su osnovani dominikanski samostani na području kontinentalne Hrvatske i jak saveznički odnos između dominikanaca i ugarskog dvora.¹⁵¹

Osim vladara veliku ulogu u širenju dominikanskog nauka imao je zagrebački biskup Stjepan II. (1225.-1247.), koji je 1225. godine ustoličen za zagrebačkog biskupa po preporuci ugarskog dvora i uz pristanak ugarske crkvene hijerarhije. Stjepan II. dovodi u biskupiju ne samo dominikance, nego i franjevence i pavline¹⁵² kako bi obogatio duhom osiromašenu zagrebačku biskupiju vjerom i promicao pismenost na području kontinentalne Hrvatske.¹⁵³ Zagrebačka biskupija je kao i ostatak Europe doživjela razdoblje srednjovjekovne inkvizicije koju je osnovao papa Grgur IX. 1231. kako bi obranio vjeru i obratio heretike.¹⁵⁴

Sukladno svome djelovanju dominikanski red će obilježiti cijelo 13. i 14. stoljeće u kontinentalnoj Hrvatskoj kao jedan od najutjecajnijih čimbenika, kako u crkvenom, tako i u svjetovnom životu. Tek u 15. stoljeću dolazi do pada dominikanskog djelovanja zbog osmanskih prodora na taj prostor.¹⁵⁵

¹⁵⁰ M. Ančić, 2001, 97-103.

¹⁵¹ D. Vukučević-Samaržija, 2011, 36..

¹⁵² Više o dolasku franjevacu i pavlina H. Borak, 1976, 11-74; E. F. Hoško, 2001.; K. Jurišić, 1976, 135-142; Z. Römer Janeković, 2009, 113-127; V. Zovko, 2015, 93-102;

¹⁵³ Matijević Sokol, 2011, 1.

¹⁵⁴ S. Krasić, 1997, 53.

¹⁵⁵ D. Vukičević-Samaržija, 2011, 34.

4. 1. Dominikanci u Zagrebu

Dominikanci su došli u Zagreb (oko 1228.)¹⁵⁶ na inzistiranje biskupa Stjepana II. (1225. – 1247.)¹⁵⁷, a prema nekim autorima na sam poziv bl. Augustina Kažotića¹⁵⁸ i utemeljili samostan sv. Nikole¹⁵⁹ na prostoru koji danas okružuju Palmotićeve, Vlaška, Draškovićeve i Jurišićeva ulica, odnosno gdje se nalazi Katolički bogoslovni fakultet.¹⁶⁰

Prvi sačuvani trag zagrebačkih dominikanaca je u pismu pape Grgura IX. zadnje godine pontifikata (1227. – 1241.)¹⁶¹, datirano u Rimu 16. lipnja 1241.¹⁶² gdje se spominje samostan sv. Nikole i njegov potprior. U pismu papa određuje da potprior zagrebačkog samostana i prior čazmanskih dominikanaca pruže pomoć i zaštitu obitelji ugarsko-hrvatskog kralja Bele IV. pred Tatarima.¹⁶³ U znak zahvale Bela IV. daruje zagrebačkim dominikancima posjed Bliznu s brdom Wahreg. Također, kralj im poklanja i dvije oranice kako bi obnovili stari samostan.¹⁶⁴ U ispravi iz 1377. godine nalazi se i opis samostana: „nalazio se ispod katedralne utvrde, tada u šumi (*conventus b. Nicolai Zagabrauae in silvis fundatus*)“.¹⁶⁵

Pošto se samostan nalazio u trošnom stanju, a dominikanci nisu imali dovoljno financijskih sredstava kako bi ga popravili, prior Eustahije je zatražio pomoć hrvatsko-ugarskog kralja Matijaša Korvina (1458.-1490.). Kralj je odlučio ustupiti dominikancima

¹⁵⁶T. Eggenesperger - U. Engel, 2003, 296-297.

¹⁵⁷F. Šanjek, 2008, 33; I. K. Tkalčić, 1877, 142; J. Čuk, 1932, 50-51.

¹⁵⁸B. A. Krčelić, 1770, 121-122; *Povijest stolne crkve*, 1994, 144-145.

¹⁵⁹D. Vukičević-Samaržija, 2011, 40.

¹⁶⁰F. Šanjek, 2008, 33.

¹⁶¹D. Vukičević-Samaržija, 2011, 40.

¹⁶²I. Kr. Tkalčić, 1889, 14.

¹⁶³*Archivio Segreto Vaticano, Suppl. 688, ff. 197 r-v.*

¹⁶⁴T. Smitčklas, *Codex diplomaticus Croatiae, IV, 180.*

¹⁶⁵D. Vukičević-Samaržija, 2008, 40.

petogodišnje prihode od kraljeva broda na Savi i potvrdio to pismom od 30. svibnja 1462. godine u kojemu naređuje zagrebačkom Kaptolu da odrede nekoga tko će zagrebačke dominikance obučiti kako ubirati navedene pristojbe.¹⁶⁶ Novi spomen dominikanaca nalazimo u pismu od 24. travnja 1465. godine kada kralj Matijaš Korvin daje ovlasti građanima Zagreba i okolice da mogu poklanjati ili oporučno ostavljati samostanu sv. Nikole posjede, kuće i ostalu imovinu, a dominikancima daje ovlast za primitak navedenih darova. To govori o kontinuirano lošem financijskom stanju dominikanaca.¹⁶⁷ Zbog navedenih primitaka pobunili su se dubički arhiđakon i zagrebački kanonik Martin te župnik sv. Marka na Gradecu jer su smatrali da imaju pravo na ¼ tih prihoda. Kako se dominikanci nisu htjeli pokoriti toj odluci, zagrebački kanonik Martin javno je izopćio dominikance, priora Matiju i cijeli samostan sv. Nikole u Zagrebu 13. studenoga 1453. godine.¹⁶⁸

Zbog gore navedenih sukoba, derutnog stanja samostana te najezde turskih četa dominikanci su odlučili napustiti samostan sv. Nikole i sagraditi drugi na Gradecu.¹⁶⁹ Prema dokumentu od 14. veljače 1473. godine ugarsko-hrvatski kralj Matijaš Korvin (1458.-1490.) odobrio je zagrebačkim dominikancima preseljenje na Grič (Mons Graecus)¹⁷⁰ te naglasio da mogu podići novi samostan uz kapelu sv. Katarine koja im je i prije pripadala.¹⁷¹ Kapela sv. Katarine poimeničeno se spominje 1377. godine u oporuci

¹⁶⁶B. A. Krčelić, 1770, 286; I. K. Tkalčić, 1889, 283.

¹⁶⁷I. K. Tkalčić, 1889, 300.

¹⁶⁸I. K. Tkalčić, 1889, 240-241.

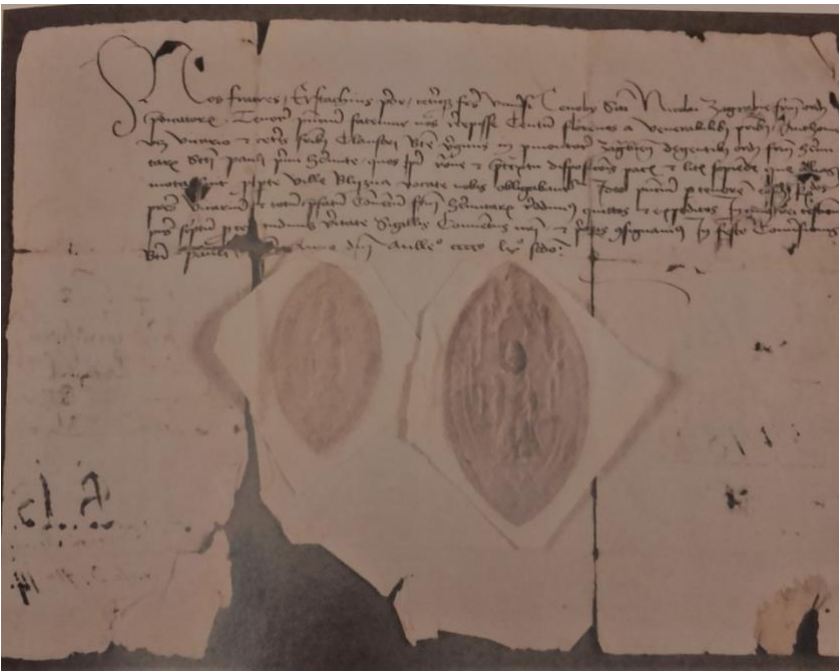
¹⁶⁹F. Šanjek, 2008, 35.

¹⁷⁰Isto.

¹⁷¹Usp. J. Stipišić – M. Šamšalović, 1960, 614.

Pavla Stjepanova Starčkoga kao njihovo vlasništvo (*Paulus filius Stephan de Starchy, capitaneus castris zagrebiensis ecclesiae s. Catharinae pro fabrica*).¹⁷²

S obzirom na to da su dominikanci bili siromašni trebala im je opet financijska pomoć u gradnji novog samostana. Ovog puta su računali izravno na milodar vjernika te su u vrijeme svetkovine sv. Stjepana, zaštitnika zagrebačke biskupije, izvjesili na vratima zagrebačke katedrale popis za donacije.¹⁷³ Osim novčanih sredstava bila im je potrebna i dozvola crkvenih vlasti te su tražili dopuštenje od pape Siksta IV. (3. godine pontifikata) za rušenje samostana sv. Nikole izvan zagrebačkih zidina te izgradnju novog na brdu Griču unutar zidina¹⁷⁴ te da im na novi samostan prenese sve posjede, prava i povlastice koje su do sada imali u sklopu samostana sv. Nikole.¹⁷⁵ Niže navedena fotografija prikazuje pismo dominikanca te izgled njihova pečata.

¹⁷²D. Vukičević-Samaržija, 2011, 41.

¹⁷³I. K. Tkalčić, 1889, 354-356; 378.

¹⁷⁴D. Vukičević-Samaržija, 2011, 41; *Archivio Segreto Vaticano, Suppl. 688, ff. 197 r-v*

¹⁷⁵F. Šanjek, 2008, 37.

Slika 2. Pečat dominikanske crkve sv. Nikole u Zagrebu (preuzeto iz Dominikanci u Hrvatskoj, Galerija Klovićevi Dvori, 2007-2008, 33)

Dana 22. ožujka 1473. godine papa Siksto IV. piše rožanskom biskupu, opatu belskog samostana i zagrebačkom kanoniku Ivanu Martijancu kako su mu se dominikanci potužili da im se samostan sv. Nikole nalazi izvan gradskih zidina te da je vjernicima teško dolaziti do njega na misu i propovijedi. Također navodi da su okolna područja pod osmanlijskom okupacijom te se pribojavaju najezde na njihov samostan. Stoga papa od spomenute trojice traži da ispitaju navedenu situaciju i ako se ona pokaže istinita neka pomognu dominikancima u realizaciji njihove molbe u izgradnji novog samostana.¹⁷⁶

Prijelaz na Gradec odobren je 1474. godine odlukom Vrhovne skupštine Reda.¹⁷⁷ Papin zahtjev za pomoć u izgradnji je ispunjen jer se već 23. svibnja 1474. godine pred gradskim zastupništvom pojavljuju brat Mihovil, vikar Ugraske provincije, zatim brat Klement, prior samostana sv. Nikole s pismom kralja Matijaša Korvina i molbom da ih se primi u grad, što je i učinjeno od strane gradskog zastupništva. Pri tome gradski oci zahtijevaju od dominikanaca da dijele s građanima dobro i zlo, a da će ih općina štiti ukoliko ih netko bude napadao. U zamjenu gradski oci traže da dominikanci šalju svog jednog brata po općinskom poslu, ali na gradski trošak papi ili pak kralju.¹⁷⁸

¹⁷⁶I. K. Tkalčić, 1889, 354-356.

¹⁷⁷AGG, III, str. 332: „Item conventus Zagrebiensis provincie Ungarie translatus in civitatem Montem Grecensem ad gracias ac privilegia ordinis acceptatur.“

¹⁷⁸I. K. Tkalčić, 1889, 358.

Povijesni podaci o točnom vremenu napuštanja Zagreba manjkaju. Poneki povjesničari navode 1527. godinu¹⁷⁹, dok drugi njihov odlazak povezuju sa 1591. godinom kada Hasan-paša počinje prodirati prema Zagrebu.¹⁸⁰ Iste godine prema biskupu Vinkoviću (1581.-1642.) samostan sv. Nikole je razrušen i njegova građa je upotrebljena za gradnju pojasa utvrda oko katedrale koju je naredio kardinal Toma Bakač.¹⁸¹

4. 2. Dominikanci u Međurječju

4. 2. 1. Virovitica

O radu virovitičkih dominikanca svjedoči nam spis priora Petra o počecima Ugarske provincije u kojemu navodi¹⁸²: „Kada se broj braće povećao, posla ih brat Pavao i uđoše u zemlju koja se zove Virovitičkom, čiji stanovnici bijahu rasklonici i javni krivovjernici. Tu su podnijeli mnoge nevolje, ali su konačno mnoge obratili s krivovjerja na pravu vjeru, a od raskola k crkvenom jedinstvu.“¹⁸³

Dominikanski samostan u Virovitici podigao je 14. listopada 1242. godine ugarsko-hrvatski kralj Bela IV. uz brojne povlastice.¹⁸⁴ Belinu povelju dominikancima će potvrditi i kralj Karlo I. Robert te sin Ljudevit I. Veliki 3. ožujka 1347. godine. Time će tijekom stoljetnog boravka virovitički dominikanci zadržati prava i povlastice koje im je Bela

¹⁷⁹Usp. A. Cuvaj, 1910, 172.

¹⁸⁰Usp. R. Horvat, 1937, 50.

¹⁸¹Više o Tomi Bakaču vidjeti: R. Horvat, 1924, 204-205; Lj. Ivančan, 1932, 257-258; J. Buturac, 1944, 43. J. Stipišić – M. Šamšalović, 1961, 515; F. Šišić, 1962, 238; J. Buturac, 1977, 28-29; 31; 33; 35; 37-39; 41.

¹⁸²F. Šanjek, 2008, 42.

¹⁸³Petrus de Bodrog, „Commentariolum de Provincia Hungariae orinibus“ (a. 1259.), ed. B. Reichert, Monumenta Ordinis Praedicatorum historia, sv. I, Louvain, 1896, 306-308.

¹⁸⁴HDA u Zagrebu, *Documenta mediaevalia varia*, n. 57.

dodijelio.¹⁸⁵ Važna isprava za proučavanje života i materijalne stečevine dominikanca u Virovitici potječe iz 1290. godine. U ispravi kraljica Elizabeta ustupa dominikancima crkve sv. Spasitelja svoje dohotke od tamošnjih podanika, odnosno od virovitičkih pridošlica za spas svoje duše.¹⁸⁶ Iz navedene isprave se može uvidjeti koliki ugled su dominikanci posjedovali među svjetovnim vladarima te da je sv. Spasitelj bio nominalan u dominikanskoj crkvi u Virovitici.¹⁸⁷ Osim crkve sv. Spasitelja povjesničar J. Buturac smatra da bi crkva Bl. Djevice Marije koja se spominje 1548. godine mogla biti dominikanska.¹⁸⁸ Tu tvrdnju ne možemo uzeti kao znanstveno potvrđenu jer ne nalazimo spise o deklariranju kao dominikanske tijekom svoje povijesti postojanja.

Ono što se sa sigurnošću može potvrditi je činjenica da se virovitički samostan spominje u popisima samostana Ugarske provincije koje navode srednjovjekovni povjesničari i kroničari Reda braće propovjednika koji tvrde da se Virovitica nalazi u Slavoniji.¹⁸⁹

Nije nam poznata točna godina napuštanja dominikanca virovitičkog samostana, ali prema nekim povjesničarima¹⁹⁰ se pretpostavlja da je to bilo 1553. godine zbog turskih provala na ovo područje.¹⁹¹

¹⁸⁵F. Šanjek, 2008, 42-43.

¹⁸⁶T. Smičiklas, 1904, 694-695.

¹⁸⁷F. Šanjek, 2008, 43.

¹⁸⁸Usp. J. Buturac, 1944, 423.

¹⁸⁹Usp. Bernard Gui (1261./62.-1331.).

¹⁹⁰Usp. S. Ferrarius, 1637, 534-535; E. Kramberger, 1880, 285.

¹⁹¹F. Šanjek, 1965, 33.

4.2. 2. Čazma

Prvi pisani trag Čazme datira iz 1094. godine kada kralj Ladislav (1077. – 1095.) daruje posjed Čazmu zagrebačkoj biskupiji prilikom njenog osnivanja.¹⁹² Taj isti posjed potvrđuje pisanom poveljom kralj Emerik 1201. godine.¹⁹³

Nakon uništavanja Čazme (1223.) od strane Stjepana¹⁹⁴(1204. – 1232.) njegov nasljednik zagrebački biskup Stjepan II 1232. godine osniva Novu Čazmu (*Chasma novus*) i u nju prenosi sjedište arhidakonata. Godine 1232. utemeljuje redovničku samostansku dominikansku crkvu sv. Marije Magdalene u Čazmi te zborni kaptol.¹⁹⁵ Sv. Duha (*Capitulum Collegiate ecclesie Sancti Spiritus de Chasma*).¹⁹⁶ Brojni historiografi tvrde kako zagrebački biskup Stjepan II poziva 1229. godine dominikance s ciljem iskorijenjenja krivovjerja u tom dijelu kontinentalne Hrvatske. No, prvi pisani trag o postojanju dominikanca na ovome području datira tek između 1234. i 1238. godine kada sudjeluju s

¹⁹²Usp. M. Pandžić, 1994.

¹⁹³V. Štrk, 2001, 23.

¹⁹⁴Razlozi uništavanja još nisu utvrđeni, poznato je samo da ubija svećenstvo i spaljuje crkvu sv. Ivana usp. V. Štrk, 2001, 23.

¹⁹⁵Zborni ili kolegijalni kaptol (*collegiale, collegiatum*) je uobičajno tijelo biskupije koje je u srednjem vijeku djelovalo radi uspješnijeg obavljanja biskupske službe ili samog bogoslužja. To se ponajprije odnosi na izvještaje kralju i banovima, prijepisu i ovjeri kraljevskih isprava i u drugim poslovima svjedočenja, raznih iskaza i sl. Usp. A. Gulin, 2001, 49.

¹⁹⁶A. Gulin, 2001, 51-55.

hercegom Kolomanom u pohodu na *krstjane*¹⁹⁷ u Bosni.¹⁹⁸ Povijesni izvori nam ne nude točnu godinu dolaska dominikanca na područje Čazme, ali se sa sigurnošću može potvrditi da samostan pored crkve sv. Marije Magdalene osniva Pavao Dalmatinac.¹⁹⁹

Mnogi historiografi razmatraju činjenicu osnivanja Zbornog kaptola na ovom, prema njima povijesnom neznčajnom mjestu. Strateški gledano Čazma se nalazi na prometnici spajanja sjevera i juga zemlje jer je tzv. Čazmanska cesta vodila od Koprivnice preko Čazme, Siska i Topuskog do Knina i Splita.²⁰⁰ Također, na ovim prostorima biskup Stjepan II. je imao i brojne posjede (Ivanić, Gradec, Dubrava; Garešnica) na kojim je dugo boravio. Upravo dobra prometna povezanost i okolni posjedi činili su okosnicu za centar upravljanja. Zbog toga je biskup u novoosnovanom naselju Čazme dao sagraditi svoju rezidenciju i biskupski dvor koji je kasnije postao štit obrane od turskih provala.

S druge strane u pisanoj ispravi prilikom osnivanja Kaptola 1232. godine sam biskup navodi kako je primarni razlog osnivanja Čazme vršenje bogoslužja na tome području, ali i kulturno uzdizanje i obrazovanje stanovništva.²⁰¹

¹⁹⁷Termin *krstjani* koji se upotrebljava u domaćim izvorima je izričaj tamošnjeg pisanog govora, stoga ga treba pisati izdvojeno, a u suvremenom hrvatskom jeziku moderni autori većinom ga pišu kao *kršćani*. Dakle, oni se u svojim izvorima nazivaju *krstjanima*, što bi danas značilo zapravo kršćani, a bogumili, patareni, maniheji i drugi nazivi su pogrđni nazivi za njih. Usp. M. Brković, 131.; Oko samog naziva *krstjan* postoje cijele raspave jer poneki autori ne razlikuju termine te ih nazivaju u različitim djelima različitim nazivima što dovodi do nerazumijevanja same uloge bosansko-humskih *krstjanau* kontekstu političkog i društvenog života u srednjovjekovnoj Bosni i Humu. Primjerice Franjo Rački (nedostaje bilješka) sredinom 19. st. izlaže hipotetičko mišljenje da su bosanski *krstjani* mogli biti benediktinci. Usp. S. Jaliman, 188.; Zatim M. Josipović (2005, 564) navodi u svojoj raspravi da su to bili *patareni*, a zatim da ih je ban Kulin počastio nazivom *kršćani*, dok ih papa Inocent II. naziva „katarskim krivovjernicima“. Više vidjeti u zborniku radova *Fenomen krstjani u srednjovjekovnoj Bosni i Humu*, 2005.

¹⁹⁸V. Štrk, 2001, 34.

¹⁹⁹Isto.

²⁰⁰J. Buturac, 1979, 67.

²⁰¹J. Buturac, 1979, 68.

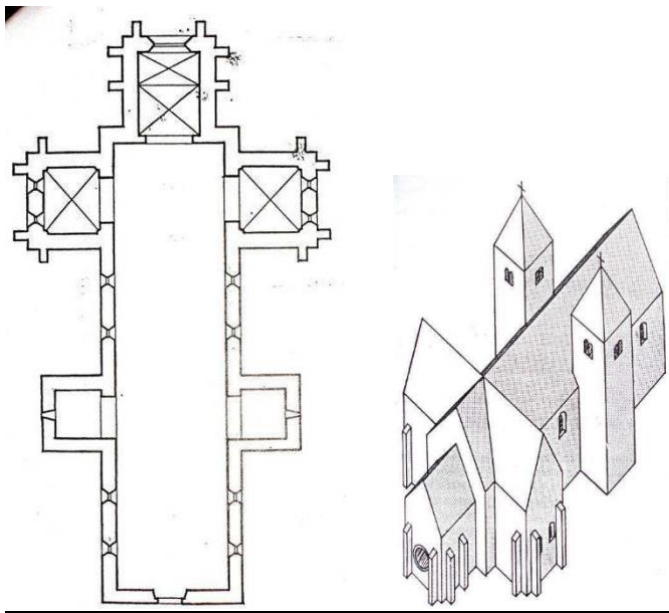
Kroz čitavo razdoblje srednjega vijeka Kaptol je materijalno prosperirao dobivanjem brojnih okolnih posjeda, tako da su dominikanski kanonici, osim primarnog bogoslužja, imali zadaću obnašati javne i administrativne poslove. Prva administrativna isprava potječe iz 1246. godine kada Kaptol popisuje međe posjeda Zdenča, navodeći u njoj imena zagrebačkog biskupa Stjepana II te njegovih kanonika.²⁰² Dominikanski kanonici su tako obavljali administrativne poslove oko uređivanja zemljišta, prodaje i darivanja te ostalih pravnih djelatnosti za što su dobivali određeni novčani prihod.²⁰³

Pad moći djelovanja dominikanca prestaje dolaskom Osmanlija 1476. godine, a prva veća stradanja zabilježena su 1532. i 1544. godine kada Ulama-paša spaljuje Čazmu. Usprkos ustrajnom odupiranju, dominikanci su bili primorani 1537. godine zauvijek napustiti Čazmu, a nekoliko godina nakon (1548.) i Zborni kaptol napušta ovaj prostor. U razdoblju između 1552. i 1559. godine Čazma postaje središte Čazmaskog sandžaka da bi ga 1559. Malkoče-beg uništio i sa svojom vojskom zauvijek napustio.²⁰⁴

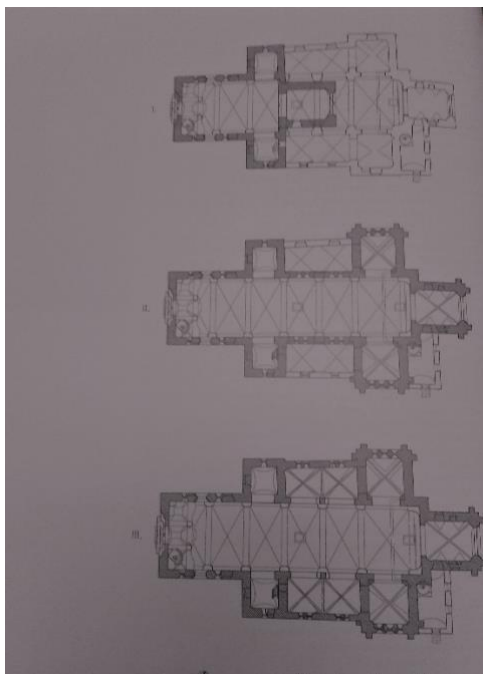
²⁰²T. Smičiklas, 1916, 303-304.

²⁰³J. Buturac, 1979, 49.

²⁰⁴V. Štrk, 2001, 43-45.

Slika 3. Zorislav Horvat, pretpostavljeni izgled srednjovjekovne crkve; (preuzeto iz Z. Horvat, 1980, *Dominikanska crkva u Čazmi*, „Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske“, 2, Zagreb)

Slika 4. Čazma, crkva sv. Marije, tlocrt, gradnja tri srednjovjekovne faze (preuzeto iz Dominikanci u Hrvatskoj, Galerija Klovićevi Dvori, 2007-2008, str. 42)

Slika 5. zapadno pročelje crkve sv. Marije Magdalene, (preuzeto iz foto-dokumentacija Ministarstva kulture, Konzervatorskoga odjela u Bjelovaru)

4. 2. 3. Požega

Požeški samostan prvi put se spominje u Guionom popisu dominikanskih samostana 1303. godine²⁰⁵, ali o njegovom točnom vremenu nastanka nema sačuvanih dokumenata. Osim Bernarda Guia koji spominje dominikanski samostan u Požegi kao *conventus Posegensis*, još ga spominje Michele Giovanni Pio kao *conventus Posegavarensis*.²⁰⁶ Iz 15. stoljeća nije ostao niti jedan sačuvan dokument o djelovanju dominikanaca u Požegi. Tek u dokumentima od 17. lipnja 1508. i 11. rujna 1511. godine spominje se samostan kao *Posseguarensis, de Pozsega te Posagavrensis*.²⁰⁷ O radu požeških dominikanca također nema nikakvih dostupnih dokumenata. Jedino što možemo zaključiti da su i na ovome prostoru obavljali službu propovijedanja među narodom što potkrepljuje i činjenica da ih se nazivalo prodekatorima, što bi zapravo značilo oni koji propovijedaju.²⁰⁸

Dominikanci napuštaju Požegu 1529. godine pred osmanskom najezdom jer se turske snage nakon neuspjele opsade Beča vraćaju preko Slavonije i pljačkaju požeški kraj. Stoga dominikanci bježe preko Drave u Pečuh kako bi potražili sigurno sklonište.²⁰⁹ Naredna slika

²⁰⁵Usp. S. Ferrarius, *De rebus Ungariae provinciae*, 506; 524-525.

²⁰⁶Isto.

²⁰⁷Usp. *Monumenta historia Fratrum Ordinis praedicatorum*, sv. XVII, str. 216-219.

²⁰⁸R. Horvat, 1942, 17.

²⁰⁹F. Šanjek, 2008, 45.

prikazuje dominikansku crkvu sv. Lovre u Požegi.

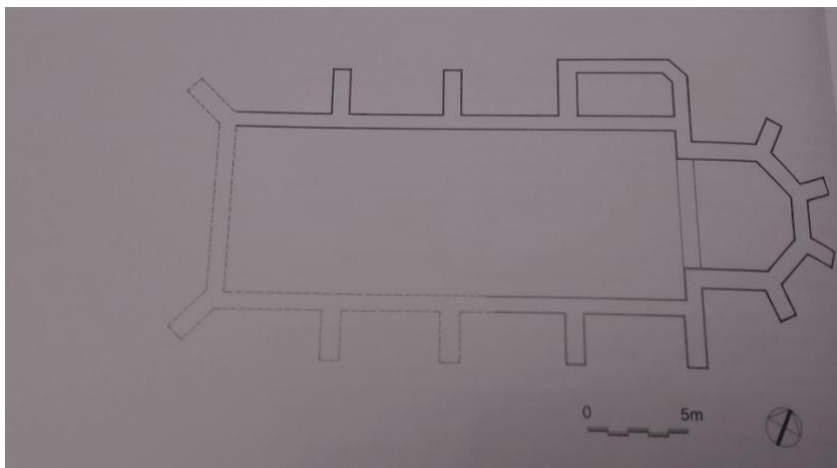

Slika 6. Požega, crkva sv. Lovre (preuzeto iz Dominikanci u Hrvatskoj, Galerija Klovićevi Dvori, 2007-2008, str. 36)

4. 2. 4. Gorjani

Samostan u Gorjanima kod Đakova je jedini samostan u kontinentalnoj Hrvatskoj o kojem postoji samo spomen 1347. godine kao *monasterium fratrum praedicatorum de Gara*.²¹⁰ Pretpostavlja se da je dolje navedi tlocrt izgled nekadašnjeg samostana prije njegova uništenja.

²¹⁰J. Boesendorfer, 1910, 292.

Slika 7. Gorjan, tlocrt crkve prema sačuvanoj povijesnoj dokumentaciji (preuzeto iz Dominikanci u Hrvatskoj, Galerija Klovićevi Dvori, 2007-2008, str. 44)

4. 2. 5. Marča

Samostan u Marči nedaleko od Čazme dominikanci utemeljuju krajem 13. stoljeća. Točna godina dolaska nije poznata, ali je poznato da Bernard Gui uvrštava samostan u Marči 1303. godine na popis samostana Reda kao *conventus Marchianus*.²¹¹ O dominikanskoj djelatnosti u Marči nema detaljnog zapisa. Jedine dostupne podatke imamo iz popisa samostana Ugarske provincije iz 14. i 15. stoljeća koji navode samo da postoji samostan u sastavu provincije ne opisuje njegovo djelovanje.²¹² Dominikanci napuštaju samostan u XV. stoljeću te nakon njih prelazi u vlasništvo Zagrebačke biskupije.²¹³

4. 2. 6. Jastrebarsko

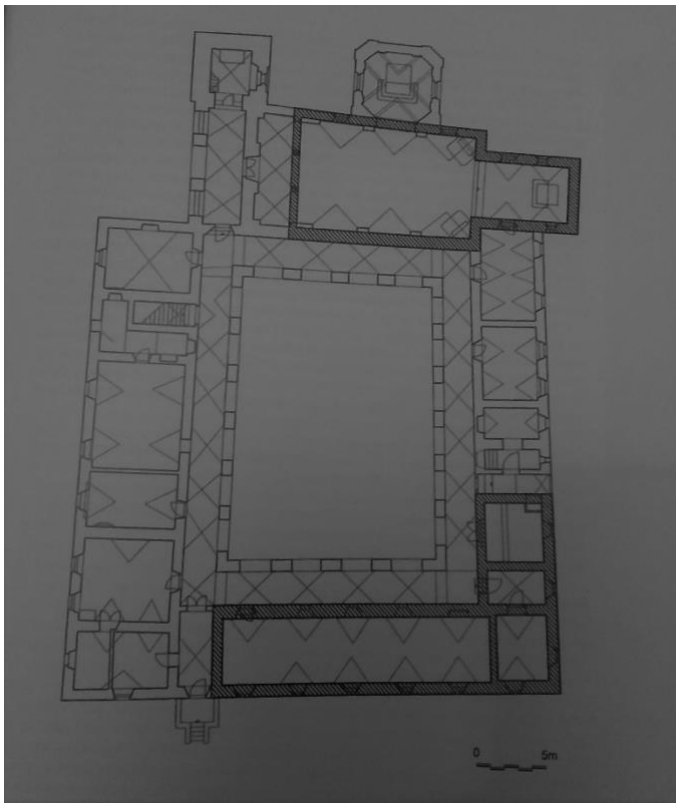
U porječju Kupe dominikanci su u 16. stoljeću imali samostane u Gradišću, Bosiljevu i Jasterbarskom. Samostan u Gradišću sagradio je tržački knez Vuk Frankopan (1578. -

²¹¹Usp. S. Ferrarius, *De rebus Ungariae provinciae*, str. 523; J. Echard, *Scriptores Ordinis Praedicatorum*, sv. I, Pariz, 1717, str. ix).

²¹²F. Šanjek, 2008, 45.

²¹³Isto.

1652.).²¹⁴Dominikanci u Jastrebarskom se spominju početkom 16. stoljeća kada su u Jastrebarskom polju podigli crkvu Majke Božje i uz nju dominikanski samostan.²¹⁵ Dominikanci su napustili ove samostane krajem 16. stoljeća, točnije 23. Srpnja 1573. Godine pred zagrebačkim Kaptolom gvardijanu zagrebačkih franjevaca otac Vinko, prior dominikanskog samostana u Jastrebarskom, predaje na pohranu dragocijesnosti samostana.²¹⁶ Napuštanjem Jasterbarskog samostana prestaje postojati i posljednje utočište dominikanaca na području kontinentalne Hrvatske.²¹⁷ Jedino što je sačuvano od cijelog samostanskog kompleksa je dio tlocrta samostana koji je prikazan na slici:

²¹⁴Usp. M. Kruhek, 2016.

²¹⁵D. Nežić, 1939, 10.

²¹⁶Usp. E. Laszowski, *Povijesni spomenici Zagreba*, sv. XV, str. 118.

²¹⁷F. Šanjek, 2008, 47.

Slika 8. Jastrebarsko, tlocrt samostana, sačuvani dijelovi dominikanskog sklopa (preuzeto iz Dominikanci u Hrvatskoj, Galerija Klovićevi Dvori, 2007-2008, str. 39)

4. 3. Dominikanci u Pounju

Osim strateški važnih samostana, poput zagrebačkog i čazmanskog, osobito važni su bili samostani na granici prema Bosni, odnosno u Dubičkom arhiđakonatu Zagrebačke biskupije²¹⁸ gdje su postojala dva samostana od strateške važnosti: samostan u Dubici i samostan u Bihaću.²¹⁹ Samostani u Pounju su služili kao središta dominikanskog propovjedničkog rada u Bosni,²²⁰ ali i kao čuvari u slučaju širenja krivovjerja u susjedne hrvatske krajeve.²²¹ Naime, prvi spomen krivovjerja u Bosni se javlja u vrijeme dominikanskog širenja u južnoj Francuskoj o čemu govore crkveni spisi u kojima dukljanski vladar Vukan 1199. godine pred papom Inocentom III. optužuje bana Kulina da podržava krivovjerje. U pozadini tih optužbi stoji i osobna korist Vukana kako ne bi bila dovedena u pitanje njegova prava na posjede koje bi mu ban Kulin mogao osporavati.²²² No, osnivanje samostana na ovim područjima imalo je za cilj uspostavu uporišta za siguran rad među krivovjernicima, posebice u Slavoniji i Bosni.²²³ O velikom značaju dominikanskih samostana svjedoči i Ivan Krstitelj Tklačić: „Najnužniji pak bijahu dominikanci u arhiđakonatu dubičkom (...) jer to bijahu točke, kamo se iz Bosne unašalo

²¹⁸S. Slišković - D. Štefulić, 2017, 1.

²¹⁹F. Šanjek, 1966, 717.

²²⁰S. Slišković - D. Štefulić, 2017, 1.

²²¹F. Šanjek, 1966, 717-718.

²²²Usp. F. Šanjek, 1996, 125.-126. Više o okolnostima sukoba bana Kulina i dukljanoskog vladara Vukana u Zborniku radova *Fenomen 'krstjani' u srednjovjekovnoj Bosni i Humu*, 2005.

²²³Više o krivovjernicima u Slavoniji i Bosni vidi u Zborniku radova *Fenomen 'krstjani' u srednjovjekovnoj Bosni i Humu*, 2005.

bogumilstvo, odavde širilo po samoj biskupiji. Da se otrovano ovo vrelo zatvori, od prijeke nužde bijaše ovamo smjestiti Red dominikanski.“²²⁴

Dominikanci napuštaju samostane dolaskom Osmanlija odakle sele u Hrvatsku i Donju Štajersku (Ptuj).²²⁵ Vrlo je malo sačuvanih izvora o ovim samostanima, kako zbog povijesnih prilika u kojima su se nalazili tako i zbog različitosti entiteta Reda u kojima su djelovali (najprije kao jedinstvena Ugarsko-Hrvatska provincija, zatim zasebna Ugarska i Dalmatinska provincija te kratkotrajna Senjska ili Hrvatska kongregacija).²²⁶

4.3.1. Dubica

Dolazak dominikanaca u Dubicu povezuje se s godinom 1235. kada se herceg Koloman spremao na križarski pohod u Bosnu i Hum, ali je prije toga nastojao srediti crkvene odnose i istrijebiti „krstjane“²²⁷ koji su prodrijeli iz Bosne.²²⁸ Samostan sv. Nikole s crkvom dominikanci su sagradili na desnoj obali rijeke Une (današnja Bosnska Dubica) i to na obranku s jugozapadne strane.²²⁹

Prvi pisani trag o dominikancima u Dubici datira iz 1244. godine jer tada dubički sudac Ernež i općina daruju pavlinima posjed uz šumu „iuxta quae circuit ecclesiam sancti Dominici“.²³⁰ Na temelju toga se može zaključiti kako se samostanski kompleks nalazio na samom rubu grada ili izvan grada što zapravo obilježava većinu dominikanskih samostana.²³¹ Istu praksu su imali i prvi franjevci jer je njihova primarna zadaća bila

²²⁴I. K. Tkalčić, 1895, 189.

²²⁵F. Šanjek, 1966, 717-718.

²²⁶S. Slišković - D. Štefulić, 2017, 4.

²²⁷Više o ovoj temi: F. Šanjek, 2003.

²²⁸S. Slišković - D. Štefulić, 2017, 1.

²²⁹H. Šerić, 1944, 22-23.

²³⁰T. Smičiklas, Codex diplomaticus, sv. IV, str. 264.

²³¹S. Slišković - D. Štefulić, 2017, 4.

propovijedanje *in via*, odnosno usredotočili su se na ljude na proputovanjima, najpotrebitije i odbačene, kao npr. hodočasnike, putnike, trgovce, skitnice, siromahe i druge.²³² U drugoj polovici 13. stoljeća franjevački samostani se približavaju gradskim središtima, otvaraju se na ulazima u grad i sve više ulaze u gradsku jezgru (Zadar, Pula, Zagreb). Samostane su smještali u blizini upravnih, trgovačkih ili društvenih središta, kako bi bili blizu najvećoj koncentraciji ljudi. Proporcionalno povećanju broja gradskog stanovništva se povećavao i opseg pastoralnih dužnosti franjevac. To se posebno odnosilo na propovijedanje i karitativni rad franjevac.²³³

Odlukom hercega Kolomana iz 1241. dominikanski samostan i crkva služe i pustinjacima koje je kasnija liturgija proglasila pavlinima.²³⁴ Njima je ispravom iz 1244. godine dodijeljen zaseban posjed pored dominikanskog samostana i crkve sv. Nikole gdje su kasnije sagradili vlastiti samostan.²³⁵ Time su dominikanci potvrdili svoju važnost na tome prostoru te skladan suživot s drugim vjerskim zajednicama.

Dominikanski samostan u Dubici je djelovao do 1468. godine. Nije poznato točno vrijeme odlaska dominikanaca s tih prostora, ali se pretpostavlja tijekom njihova napuštanja kontinentalne Hrvatske i povlačenja na prostore uz more i otoke. Naime, upravo u ovo vrijeme započinju velike borbe protiv Osmanlija na prostoru Dubice te pad Dubice pod osmansku vlast 1538. godine.²³⁶

²³²Z. Pešorda, 2000, 32.

²³³V. Zovko, 2014, 192.

²³⁴O pavlinima u srednjovjekovnoj Hrvatskoj T. Bogdanović, 2010; **Ć. Petešić, 1989; D. Kovačević, 1992.**

²³⁵I. K. Tkalčić, 1895, 189.

²³⁶S. Slišković - D. Štefulić, 2017, 5.

4.3.2. Bihać

Prvi pisani trag dominikanske nazočnosti u Bihaću potječe iz 1266. godine kada se spominje prior tamošnjeg dominikanskog samostana²³⁷ s crkvom sv. Antuna.²³⁸ Navođenjem priora u Bihaću pretpostavlja se da na tome prostoru već vlada razvijeni oblik redovničkog života, a prema *Konstitucijama dominikanskog Reda* toga doba priobalni samostan morao je imati najmanje dvanaest stalnih članova s potpunim samostalnim opsluživanjem. Temeljem toga dolazak dominikanaca u Bihać morao se dogoditi puno ranije, odnosno u prvoj polovici 13. stoljeća.²³⁹

Samostan sv. Antuna Opata u Bihaću najprije je pripadao zajedničkoj provinciji Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva sa sjedištem u Budimu. Zatim je 1378. godine osnutkom Dalmatinske provincije ostao u sastavu Ugarske provincije, a njegova pripadnost Dalmatinskoj provinciji prvi put se spominje 1477. godine.²⁴⁰ Osnutkom samostalne Dubrovačke dominikanske kongregacije 1486. godine, samostani Hrvatsko-Ugarskog kraljevstva (Senj, Modruš i Bihać) slijedili su dubrovački primjer te su se paralelno borili za vlastitu neovisnost o dalmatinskom provincijalu, u čemu su intenzivno surađivali sa svojom dubrovačkom subračom.²⁴¹ Motivi za osnivanjem zasebne Hrvatske dominikanske kongregacije²⁴² leže u potrazi utočišta zbog raseljavanja dominikanaca iz Bosne, Slavonije i Srijeme. Razlog raseljavanja iz dijela Ugarske provincije su turski ratovi. Kako bi se raseljeni dominikanci uključili u apostolsku misiju osniva se 1508. godine Hrvatska dominikanska kongregacija.²⁴³

²³⁷Isto.

²³⁸F. Šanjek, 1866, 717 .

²³⁹S. Slišković - D. Štefulić, 2017, 5.

²⁴⁰S. Krasić, 1997, 29-30.

²⁴¹Isto.

²⁴²S. Krasić, 1971, 293-309.

²⁴³F. Šanjek, 2008, 57.

Bihaćki dominikanci nisu imali puno braće sa zvanjima zbog nemogućnosti usavršavanja uslijed turskih najezda te su zbog toga dolazili u pomoć dominikanci iz Dubrovačke Republike kako bi obnašali važne službe.²⁴⁴ Primjerice o. Albert je kao prior stekao tolike zasluge da ga je Učitelj Reda Salvo Cassetta 1482. godine imenovao počasnim članom bihaćkog samostana sv. Antuna Opata te ga nitko nije mogao smijeniti iz samostana bez izričitog odobrenja samoga Učitelja Reda.²⁴⁵

Učitelj braće propovijednika Leonardo Mansuetis izuzeo je 1479. godine od provincijalne vlasti samostane u Bihaću, Modrušu i Senju te im dao autonomiju s upraviteljem Donatom Đurđevićem iz Dubrovnika.²⁴⁶ Stvarnu samoupravu dobili su 1508. godine kada je Učitelj Reda Toma de Vio Kajetan ustanovio posebnu Senjsku kongregaciju često nazivanu Hrvatskom kongregacijom ili Hrvatskom provincijom. No, ona je zbog osmanlijske okupacije opstala samo do 1587. godine.²⁴⁷

Bihaćki dominikanci su zbog straha od osmanlijske njezde 1572. godine sklonili svoje dragocjenosti i crkveni inventar kod subraće u Ptuju. No, kada su zatražili svoje vlasništvo natrag ptujski dominikanci odbili su im ga vratiti. Uslijed tih ukolnosti odvijalo se suđenje pred nadvojvodom Karlom (1385. – 1386.) i kardinalom Alexandrijem, protektorom dominikanskoga Reda. Kako su dominikanci u bihaćkom samostanu tražili povrat svoga vlasništva Slišković smatra da nisu mislili napustiti Bihać.²⁴⁸ Parnica je okončana 1587. tu su dragocjenosti i crkveni inventar pripali komesaru hrvatskog samostana fra Danijelu iz Splita.²⁴⁹

²⁴⁴S. Slišković - D. Štefulić, 2017, 5.

²⁴⁵Isto.

²⁴⁶S. Slišković - D. Štefulić, 2017, 5.

²⁴⁷F. Šanjek, 2008, 57.

²⁴⁸S. Slišković - D. Štefulić, 2017, 6.

²⁴⁹Isto.

Nakon požara u Bihaću 1578. godine gubi se trag bihaćkim dominikancima, a njihov i franjevački samostan uništeni su do temelja.²⁵⁰

Navodi se „da su od obiju crkava stajale samo gole zidine bez krova i svakog nutarnjeg naređa“²⁵¹, dok je prije toga kako tvrde pojedini autori, crkva sv. Antuna bila „najveća i najljepša u Bišću.“²⁵² „Zvonik je imao osam katova, „imao je gore u viencu više zidanih tornjića na sominu i umjesto krova veoma visoki, šiljasti tulac od kamena“.²⁵³

Bihaćki dominikanski samostan Osmanlije su po okupaciji Bihaća 1592. godine crkvu pretvorili u džamiju Fetiju u značenju Osvojena.²⁵⁴

Crkveno blago i arheološki ostaci nisu nažalost kao i kod većine dominikanskih samostana u kontinentalnoj Hrvatskoj u potpunosti sačuvani, ali primjerice sve do danas očuvani su gotički portal i prozori te rozeta iznad portala.²⁵⁵ Također, u crkvi su se nalazile brojne nadgrobne ploče koje su 1894. prebačene u Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine u Sarajevu, a datiraju iz perioda od 1519. do 1565. godine, na čijim latinskim natpisima stoje imena hrvatskog plemstva. Poimence se spominju: plemić Nikola Farkašić, plemić Ivan Bucković, plemić Bernardin Stivković, bihaćki sudac Luka Cvitković, plemići Ivan i Gaspar Kobasić, vicekapetan Petar Rebrović, krojač Luka Bihaćanin, vitez Juraj Šubić i kapetan Ivan Izačić.²⁵⁶

Dominikanci su ostali u Bihaću sve do pada grada 1592. godine od kada im se gubi svaki pisani trag.²⁵⁷

²⁵⁰Isto.

²⁵¹R.Lopašić, 1943, 53.

²⁵²Isto.

²⁵³Nav. dj., 36.

²⁵⁴S. Slišković - D. Štefulić, 2017, 7.

²⁵⁵Isto.

²⁵⁶Više o samim natpisima: http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=1335.

²⁵⁷F. Šanjek, 2008, 48.

5. Odnos svjetovne vlasti i dominikanaca u kontinentalnoj Hrvatskoj

Prvi sačuvani dokument o dolasku dominikanaca na područje kontinentalne Hrvatske govori o dobrom odnosu između tada vladajuće ugarske kuće i bijelih propovjednika. Naime, u pismu pape Grgura IX. koji 16. lipnja 1241. godine piše o dominikancima u Zagrebu u kojemu govori kako oni moraju štiti obitelj kralja Bele IV dok se on nalazio u bijegu pred Tatarima²⁵⁸ prikazuje se odani odnos dominikanca prema vladajućoj kući, ali i povjerenje koje im je ukazano kako bi zaštitili kraljevsku obitelj. Također, 1264. godine papa Urban IV. (1261. – 1264.) se obraća prioru dominikanaca Ugraske, povodom kraljevske odluke po kojoj je kraljici Mariji dana Požega, kako bi obvezao dominikance na području savsko-dravskog međurječja da štite kraljicu i njezin posjed.²⁵⁹

Osim zaštite, dominikanci su bili pozvani od strane vladara kako bi preobratali krivovjernike. Time su priskrbili svome Redu poseban status u političkim planovima, kako kralja Bele IV. tako i hrvatskog hercega Kolomana koji su održavali dobar politički odnos s papom Grgurom IX. kojemu je glavni cilj bio iskorijeniti krivovjerje.²⁶⁰ Pri tome je važno objasniti povijesni okvir papinske i ugarske politike prema Bosni i Humu. Papa Honorije III. i Grgur IX. imali su za cilj iskorijeniti provikano krivovjerje u Bosni i Humu jer žele imati i dalje centralnu vlast nad tamošnjim vjerskim životom. Ugarski vladari i biskupi su željeli osigurati primat u vladavini nad Bosnom te su zbog toga u mnogobrojnim izvješćima Rimu pisali kako u Bosni vlada pošast hereze, a za to su sumnjivali bosanskog bana i biskupa. Tako primjerice izvješćuju papu da je ban Ninoslav upao u herezu. Stoga Bela IV

²⁵⁸I. K. Tkalčić, 1889, 14.

²⁵⁹D. Vukičević-Samaržija, 2008, 34.

²⁶⁰D. Vukičević-Samaržija, 2008, 33.

te kaločki nadbiskup i ban Ponsa (inače ugarski čovjek) žele na čelo Bosne staviti svoga bana i podvrgnuti Bosansku biskupiju Kaločkoj nadbiskupiji (zapravo Ugarskoj), a ukloniti je ispod jurisdikcije Dubrovačke nadbiskupije. Oni u tome uspijevaju jer papa Inocent IV. 26. kolovoza 1247. godine podvrgava Bosansku biskupiju Kaločkoj nadbiskupiji.²⁶¹

Papa Grgur IX. nakon neuspješnih vojni Andrije II. odlučio je pokrenuti sve snage protiv heretika u Bosni stavljajući na čelo hrvatskog hercega Kolomana s kojim već dominikanci djeluju u misiji pokrštavanja.²⁶² U ispunjenju te misije dominikanci osnivaju samostane na područjima kontinentalne Hrvatske gdje su se heretički pokreti proširili s područja Bosne.²⁶³ Uslijed takvih vjerskih (ne)prilika dukljanski vladar Vukan je 1199. godine iskoristio priliku kako bi osigurao vlast optužujući bana Kulina da podržava krivovjernike te poziva na preobraćenje uz pomoć braće dominikanaca.²⁶⁴ Kao zahvalost za borbu protiv krivovjerja vladari darivaju dominikancima posjede i omogućavaju im slobodan nauk puka. Primjerice Bela IV. daruje zagrebačkim dominikancima posjed Bliznu s brdom Wahreg.²⁶⁵ Spomenuti se posjed nalazio na u okolici Medvedgrada, gornjem toku potoka Blizne na Zagrebačkoj gori, iznad današnjeg naselja Gračani.²⁶⁶

Dominikanci su također odigrali veliku ulogu u preobraćenju ponekih vladara. Primjera radi hvarski biskup Toma Tomasini preobratio je kralja Stjepana Tomaša i ženu Katarinu, sina Stjepana Tomaševića te brojne velikaše te naposljetku i sam puk što je imalo za posljedicu širenje katoličke vjere na području Bosne i borbu protiv krivovjerja.²⁶⁷ Ovdje

²⁶¹Usp. M. Brković 2005, 31-135.

²⁶²M. Ančić, 2001, 96.

²⁶³Isto.

²⁶⁴S. Slišković - D. Štefulić, 2017, 2.

²⁶⁵T. Smičiklas, Codex diplomaticus Croatiae IV, 180.

²⁶⁶F. Šanjek, 2008, 34.

²⁶⁷ S. Krasić, 1997, 16-17.

su dominikanci imali uspjeha ponajprije zbog političke situacije u kojoj se našao bosanski dvor za vrijeme ugroze zemlje od prodora Osmanskog Carstva. Naime, nakon uspona na prijestolje 1461. godine novi bosanski kralj Stjepan Tomašević uspijeva ostvariti naum svoga oca Stjepana Tomaša primajući novu papinsku krunu za svoju zemlju. Čin dobivanja „nove“ krune izravno iz Rima značio je (politički gledano) postavljanje zahtjeva za punom političkom samostalnošću bosanskog kraljevstva u odnosu na Ugarsko-hrvatsko Kraljevstvo što pokazuje i reakcija ugarsko-hrvatskog kralja Matijaša Korvina. Matijaš Korvin se u pismu papi Piu II. (1458. – 1464.) žali što je papa priznao bosansko kraljevstvo te time doveo u pitanje potčinjenost u odnosu na krunu sv. Stjepana. Važno je napomenuti kako je Bosna još od XII. st. predstavljala zemlju pridruženu Ugarsko-hrvatskom kraljevstvu, iako je bosansko kraljevstvo imalo zasebnu dinastiju i određenu autonomiju. Stoga je Stjepan Tomašević smatrao da mu je potrebna podrška pape kao bi punopravno ostvario autonomiju za svoje kraljevstvo, a ne bio samo potčinjen ugarsko-hrvatskom dvoru. Naravno, za dobivanje potpore pape morao je prihvatiti katoličanstvo kao temeljnu vjeru svog kraljevstva.²⁶⁸

Pored toga dominikanci su imali velik ugled kod vladara zbog svoje učenosti, a to dokazuju i brojna pisma vladara u kojima veličaju pojedine dominikance. Tako ugarski kralj Bela IV. piše vrhovnom poglavaru Reda i Generalnom kapitulu u kojem ističe učenost i predanost dominikanca Ivana iz Wildeshausena koji je bio bosanski biskup.²⁶⁹

Zahvaljujući ponajprije dobrom političkom odnosu Ugarsko-hrvatskih vladara i papinstva koje je podržavalo djelovanje dominikanca, mogli su bijeli propovjednici nesmetano širiti svoj misionarski rad na području kontinentalne Hrvatske.

²⁶⁸O širem kontekstu u kojem se sve ovo odigravalo usp. M. Ančić, 1999, 6-35.

²⁶⁹S. Krasić, 1997, 18.

6. Arhitektura dominikanskih crkava i umjetničko blago

Dominikanci su stvarali i čuvali kulturno blago u svojim samostanima, bilo da je riječ o umjetničkim djelima u graditeljstvu, kiparstvu, slikarstvu ili o djelima iz područja književnosti, filozofije i teologije, naravnih i nadnaravnih znanosti.²⁷⁰ Kulturno blago, umjetničke slike i predmeti, rukopisi, inkunabule, knjige, časopisi, zbornici te novine nalaze se u samostanskim muzejima, numizmatičkim i arheološkim zbirkama, samostanskim arhivima i knjižnicama. Umjetničko blago i knjižni fond dominikanci su skupljali godinama u svakom novoosnovanom samostanu, a o umjetničkom blagu hrvatskih dominikanaca najviše svjedoče njihovi samostani.²⁷¹

Sačuvani tragovi dominikanske umjetničke baštine u kontinentalnoj Hrvatskoj znatno su rijedi nego na prostorima jadranske Hrvatske pretežito zbog turskih osvajanja.²⁷² Stoga doprinos dominikanca srednjovjekovnoj kulturnoj i umjetničkoj baštini kontinentalne Hrvatske treba promatrati kroz prizmu vremenskog obitavanja i okolnosti odlaska u odnosu na srednjovjekovna jadranska središta.²⁷³

Ostaci dominikanske arhitekture na prostorima kontinentalne Hrvatske sačuvani su na tri lokaliteta: djelomice se sačuvala crkva i jedno samostansko krilo u Jastrebarskom, zatim crkva sv. Marije Magdalene u Čazmi te crkva sv. Lovre u Požegi.²⁷⁴

²⁷⁰T. Eggenesperger, U. Engel, 2003, 285.

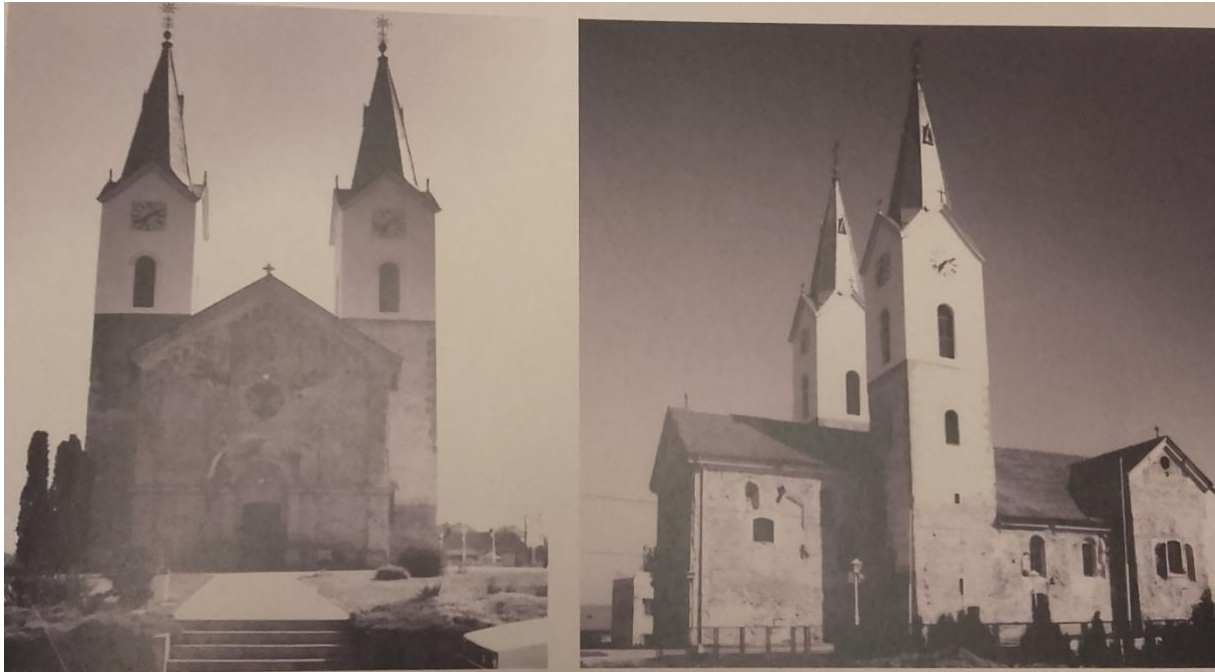
²⁷¹Isto.

²⁷²D. Vukičević-Samaržija, 2008, 32.

²⁷³Isto.

²⁷⁴D. Vukičević-Samaržija, 2008, 35.

Najznačajnija kasnoromanička sakralna građevina kontinentalne Hrvatske, crkva sv. Marije Magdalene u Čazmi, podignuta je unutar srednjovjekovne utvrde Čazma te smještena na povišenom mjestu s naglašenim vertikalama dvaju tornjeva.²⁷⁵

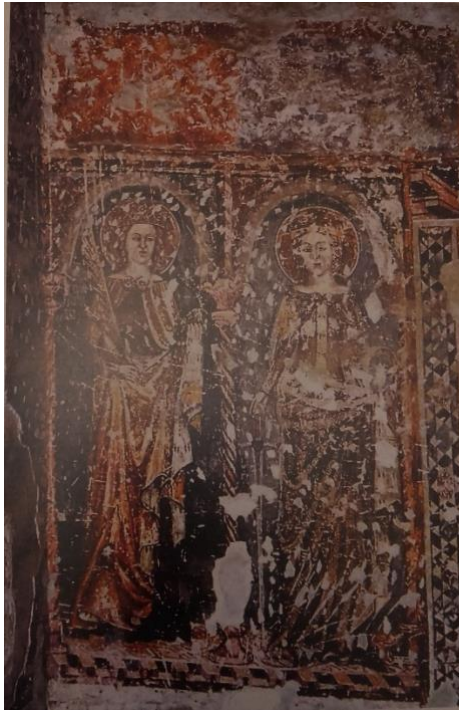

Slika 9. Čazma, crkva sv. Marije Magdalene, zadapno pročelje i južna strana (preuzeto iz *Dominikanci u Hrvatskoj, Galerija Klovićevi Dvori, 2007-2008, str. 35*)

U suvremenoj literaturi najviše se ističu srodnosti između crkve sv. Marije Magdalene i cistercitske crkve u Belapatfalvi. Ova cistercitska opatija osnovana je 1232. godine, iste godine kada je Čazma dobila svoj Kaptol. Crkva u Belapatfalvi trobrodna je građevina koja na istočnoj strani ima transept i razmjerno malo pravokutno svetište. S obje strane svetišta smještene su male, ravno zaključene kapele. Bočni brodovi također su ravno zaključeni, a čitava je unutrašnjost crkve, osim bočnih brodova i kapela, svođena. Stilski gledano, crkva

²⁷⁵Isto.

je građena u prijelaznom romaničko-gotičkom stilu i tipičan mađarskoga ugledanja na francusku cistercitsku arhitekturu.²⁷⁶

Slika 10. Sv. Katarina i sv. Margareta, Požega, crkva sv. Lovre, 15. stoljeće (preuzeto iz Dominikanci u Hrvatskoj, Galerija Klovićevi Dvori, 2007-2008, str. 37)

Zbog malobrojnosti spomenika temu nazočnosti dominikanca na području kontinentalne Hrvatske određuje više njegova interpretacija suvremenih povjesničara na temelju pisanih izvora, nego materijalna ostavština kroz povijest.²⁷⁷ Od inventara i opreme dominikanskih crkava i samostana iz srednjovjekovne kontinentalne Hrvatske moguće je da su se dvije skulpture nalazile u dominikanskim zdanjima: Madona iz Gradišća pokraj Bosiljevate „bijela Gospa“ iz crkve sv. Katarine na Gradecu.²⁷⁸ Za potonju se pretpostavlja da je to kip

²⁷⁶V. Gal, 1929, 98-99.

²⁷⁷D. Vukičević-Samaržija, 2008, 36.

²⁷⁸D. Vukičević-Samaržija, 2008, 49.

Madone iz 15. stoljeća iz crkve sv. Marije na Griču kojeg su kasnije premjestili u crkvu sv. Katarine.²⁷⁹

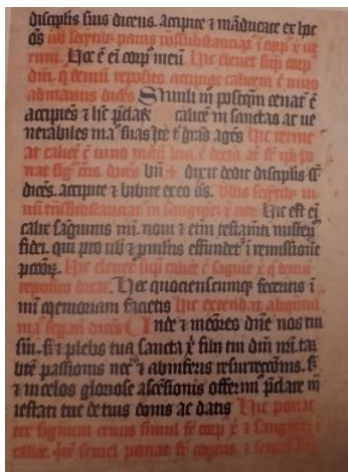

Slika 11. Bijela Madona iz crkve sv. Katarine u Zagrebu (preuzeto iz Dominikanci u Hrvatskoj, Galerija Klovićevi Dvori, 2007-2008, str. 41)

Od liturgijskih knjiga sačuvane su samo dvije rukopisne koje su pripadale zagrebačkom samostanu sv. Nikole: Lekcionar MR 33 i Memotractus MR 147.²⁸⁰

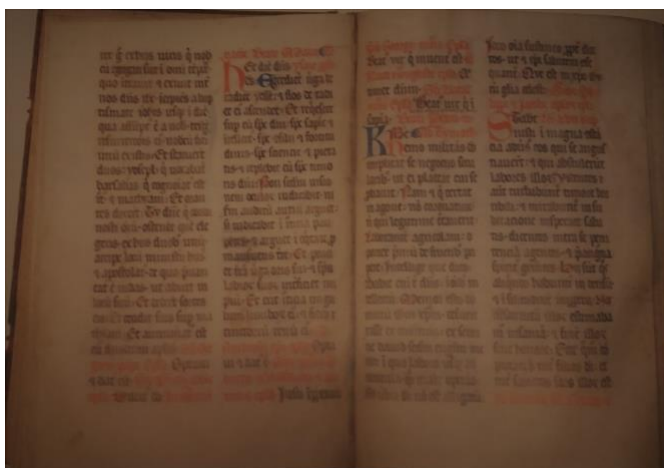
²⁷⁹Isto.

²⁸⁰Isto.

Slika 12. Missale Zagrebiense, 14. stoljeće, Zagreb, Metropolitanska knjižnica ME 133

(preuzeto iz Dominikanci u Hrvatskoj, Galerija Klovićevi Dvori, 2007-2008, str. 49)

Slika 13. Lectionarium conventuale Sancti Nicolai 14. stoljeće, Zagreb, Metropolitanska

knjižnica ME 33 (preuzeto iz Dominikanci u Hrvatskoj, Galerija Klovićevi Dvori, 2007-

2008, str. 46)

Krhotine arhitekture i umjetničkog blaga u dominikanskim crkvama i samostanima pokazuju velik značaj kulturnog doprinosa dominikanaca na ovim prostorima. Umjetnička baština dominikanaca u kontinentalnoj Hrvatskoj ne obuhvaća u svome opusu velik broj sačuvanih spomenika zbog turskih osvjetanja ovih prostora te uništavanja kako inventara, tako i cjelovitih samostana. Dio sačuvanih spomenika svjedoči velikoj povijesnoj

učinkovitosti ovog crkvenog reda, ponajprije kroz osobitosti dominikanskih crkava i samostana koji su građeni pretežito u gotičkom stilu kao i u ostatku Europe. One se odlikuju jednostavnošću, jednobrodnom i jednoapsidnim rješenjima.²⁸¹

7. Zaključak

Dolazak Reda braće propovjednika na područje kontinentalne Hrvatske imao je za posljedicu obogaćivanje vjerskog i kulturnog života puka. To se prije svega ostvarivalo njihovom pobožnošću koja se prenosila riječju mnoge braće propovjednika u dominikanskim crkvama i na trgovima. Dominikanci su odigrali važnu ulogu u kontinentalnoj Hrvatskoj, prije svega, propovijedanjem koje se očitovalo na tri načina: živom riječju s crkvenih propovijedaonica, otvaranjem škola te pisanjem znanstvenih djela.

Red braće propovjednika je preuzeo organizaciju svoje zajednice po uzoru na sveučilišne korporacije, pri čemu se svaki pojednini dominikanac odriče individualno i institucionalno posjeda i povlastica. U načinu svoga rada preuzimaju ulogu zaštitnika siromašnih nasljeđujući i dokazujući djelovanje prvih apostola. Odabiru neimaštinu i život od milodara u srcu gradova. Isprva se dominikanci smještaju izvan gradskih zidina upravo po uzoru na siromašni sloj stanovništva kako bi uistinu iz prve ruke iskusili takav način života na marginama društva. Osim toga, treba napomenuti da je gradski prostor već bio podosta

²⁸¹I. Fisković, 2011, 54-120.

popunjen ostalim gradskim stanovništvom te zapravo i nisu imali previše mjesta za izgradnju samostana i crkava u središtima gradskih jezgra. Podizanjem svojih crkava i samostana dominikanci pridonose kako crkvenom, tako i umjetničkom blagu srednjega vijeka. Nažalost, kulturna baština dominikanca u kontinentalnoj Hrvatskoj ne obuhvaća u svome opusu velik broj sačuvanih spomenika zbog prodora Osmanlija te rušenja samostana i crkava te njihovog pretvaranja u džamije. Poneki ostaci crkava, primjerice crkva sv. Marije u Čazmi dokaz je velebne gradnje u kasnoromaničkom stilu kao i cistercitska crkva u Belapatfalvi. To je dokaz povezanosti istih stilova gradnje dominikanskih crkava u kontinentalnoj Hrvatskoj i ostatku Europe. Budući da su dominikanci uz samostane osnivali i škole tako je svaki samostan bio ujedno i škola otvorena za javnost. Pri tome valja napomenuti kako siromašnim studentima dominikanci nisu ništa naplaćivali školovanje što nije bilo uobičajeno.

Upravo način njihova propovijedanja i učenost doprinijela je i njihovoj raširenosti i brojnosti u kontinentalnoj Hrvatskoj. Tako ih zagrebački biskup Stjepan II. Babonić poziva u Zagreb i Čazmu, slavonski herceg Koloman u Dubicu, Vuk Frankopan Tržički u Gradišće/Bosiljevo te papa Grgur IX da se propovijedanjem i teološkim raspravama suprotstave širenju krivovjerja.

Dominikanski samostan sv. Nikole u Zagrebu, osnovan 1228. godine, smatra se prvim dominikanskim tragom djelovanja na prostoru kontinentalne Hrvatske. Iako je prvi, nemamo njegovih arheoloških ostataka, a i vrlo malo zapisa o svakodnevnom životu dominikanaca. Ubrzo nakon njega dominikanci su osnovali na prostoru Zagrebačke biskupije samostane u Čazmi, Dubici, Bihaću, Marči, Bosanskoj Krupi, Jasterbarskom i Gradiću kod Bosiljeva. Dominikanci osnivaju samostane na ovim lokacijama upravo zbog strateške blizine krajevima koji su pod utjecajem heretičkih pokreta kako bi imali polaznu točku za svoju

misionarsku djelatnost. Također utemeljuju svoje samostane i u Pečujskoj biskupiji, točnije u Virovitici, Požegi i Gorjanima.

Učinkovitom djelovanju dominikanskog reda u kontinentalnoj Hrvatskoj pogodio je dobar politički odnos sa svjetovnim vladarem kraljem Belom IV (1205.-1235.) i hrvatskim hercegom Kolomanom (1226.-1241.) koji su imali namjeru učvrstiti vjeru u zemlji te tako održati dobre političke veze s papom Grgurom IX. (1227.-1241.).

Veliki problem u istraživanju života dominikanaca u kontinentalnoj Hrvatskoj je nedostatak arheološkog i pisanog materijala. Samo spominjanje naziva samostana, godina osnutka i zapis o uništenju u naletu turskih četa nisu dovoljni materijal za rekonstrukciju načina života i djelovanja u ovim krajevima. Hipoteze možemo postaviti (primjerice samostan u Marči je postojao i osnovali su ga dominikanci), ali ako nemamo dovoljno dokaznih materijala (to je jedini spomen samostana i redovnika) kao u ovome slučaju onda rekonstrukcija života dominikanaca u kontinentalnoj Hrvatskoj nije potpuna i zahtijeva daljnje istraživanje. Nadam se da će se u budućnosti pojaviti novi pisani materijali koji bi mogli rekonstruirati cijeloživotno obitavanje dominikanaca u srednjovjekovnoj kontinentalnoj Hrvatskoj.

8. Popis literature

8. 1. Izvori

T. Archidiaconus, 1894, *Historia Salonitana: „Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium“*, XXVI, Zagreb, 1894.

HDA u Zagrebu, 1972, *Documenta mediaevalia varia*, n. 57. Zagreb, 1972.

HDA u Zagrebu, 2006, *Zbirka preslika nan papiru- Archivio Segreto Vaticao*, Suppl. 688, ff. 197 r-v, Zagreb, 2006.

I. Kukuljević, 1896, *Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saeculi XIII*, Zagreb 1896, n. 218.

T. Smičiklas, 1906, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. 4, Zagreb, 1906.

T. Smičiklas, 1907, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. 5, Zagreb, 1907.

T. Smičiklas, 1916, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. 14, Zagreb, 1916.

H. Sirotković - J. Kolanović, 1998, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, Dodaci*, sv. 1, Zagreb, 1998.

I K. Tkalčić, *Monumenta historia Zagrebiae – Povijesni spomenici Zagreba*, sv. 1, Zagreb, 1889.

8. 2. Literatura

M. Ančić, 1999, Renesansna diplomacija i rat. Primjer pada Bosne 1463, *Zbornik diplomatske akademije*, sv. 2, Zagreb, 1999, (1-35).

M. Ančić, 2001, *Na rubu zapada. Tri stoljeća srednjovjekovne Bosne*, Zagreb, 2001.

M. Ančić, 2005, Fenomen „krtstjani“ u srednjovjekovnoj Bosni i Humu, *Sarajevo-Zagreb, Institut za istoriju u Sarajevu*, ur. Franjo Šanjek, 2005. (11-27)

Lj. Andrijanić, Društveni odnosi i uprava u Slavoniji u 14. Stoljeću *Povijesni zbornik : godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe*, Vol. 1 No. 1-2, 2007. (233-246).

C. R. Backman, 2003., *The Worlds of Medieval Europe*, New York: Oxford University Press, 2003.

I. Beuc, 1985, *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije Zagreb*: Pravni fakultet Zagreb, 1985.

M. Biškup, 2013, *Augustin Kažotić (o. 1260./65.-1323.) u riječi i slici : razmatranja o prvome hrvatskom blaženiku s kratkim ikonografskim dodatkom*, Zagreb : Dominikanska naklada Istina, 2013.

- M. Bloch, 2001., Feudalno društvo, Zagreb: Golden marketing, 2001.
- J. Boesendorfer, 1910, *Crtice iz slavonske povijesti*, Osijek, 1910.
- H. Borak, 1976, „Franjo i njegov duhovni pokret“, Franjo među Hrvatima (ur. Hadrijan Borak, Hrvatinić Gabrijel Jurišić), Središnji odbor za proslavu 750. obljetnice smrti sv. Franje Asiškoga, Zagreb, 1976., (11.-74).
- M. Brandt, 1995., Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka, II. izdanje, Zagreb: Školska knjiga, 1995.
- N. Budak, 1983, *Babonić Stjepan*, Hrvatski biografski leksikon, sv. I, Zagreb, 1983.
- N. Budak, 1992, *Križevci u srednjem vijeku*, Historijski zbornik 45, Zagreb, 1992. (169-178).
- N. Budak, 1994, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku*, Zagreb-Koprivnica: Nakladnička kuća Dr. Feletar, 1994.
- N. Budak, 1994, *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994.
- A. Buljat, 2012, *Sveti Dominik i Red propovjednika*, Zagreb, 2012.
- J. Buturac, 1944, Zagrebački biskupi i nadbiskupi 1094–1944. *Kulturno povijesni zbornik Zagrebačke nadbiskupije*, 1. Zagreb 1944, (10-43).
- J. Buturac, 1977, *Kutina*. Zagreb, 1977.
- J. Buturac, 1944, „Popis župa zagrebačke biskupije od 1334. godine“, *Kulturno-povijesno zbornik zagrebačke nadbiskupije*, Zagreb, 1944., (200-423)
- J. Buturac, K. Draganović, 1944, *Povijest crkve u Hrvatskoj: pregled od najstarijih vremena do danas*, Zagreb, 1944.
- J. Buturac - A. Ivandija, 1973, *Povijest katoličke crkve među Hrvatima*, Zagreb, 1973.
- J. Buturac, 1993, Povijesni priegled redovništva u Hrvatskoj, *Croatia sacra*, 20-21, 1993, (131-152)

- J. S. Critchley, 1978., *Feudalism*, Guildford: George Alen & Unwin (publishers) Ltd., 1978.
- A. Cuvaj, 1910. *Povijest školstva*, sv. I, Zagreb, 1910.
- J. Ćuk, 1932, *Povijest grada Zagreba do 1350. godine*, Garešnica, 1932.
- T. Eggensperger, U. Engel, 2003, *Dominikanci u svijetu i na hrvatskim prostorima: povijest, duhovnost, aktualni projekti*, Dominikanska naklada Istina, Zagreb, 2003.
- Enciklopedija Jugoslavije*, 1984, *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. III, ur. I. Cević, Zagreb, drugo izdanje, 1984.
- I. Fisković, 2011, *Dominikanski spomenici starijeg doba u Jadranskoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2011.
- L. Gal, 1929, *L' architecture religieuse en Hongrie du XI an XIII siecle*, Paris, 1929.
- F. L. Ganshof, 1964., *Feudalism*, Hong Kong: Commonwealth Printing Press Ltd., 1964.
- M. K. Hellwig Glazier, 1998, *Suvremena katolička enciklopedija*, Split, 1998.
- A. W. Hinnebusch, 1997, *Dominikanci: kratka povijest reda, Hrvatska dominikanska provincija*, Zagreb, 1997.
- R. Horvat, 1937, *Nekadašnji dominikanci u Zagrebu*, Zagreb, 1937.
- R. Horvat, 1942, *Zagreb. Povijest hrvatskog glavnog grada*, Zagreb, 1942.
- E. F. Hoško, 1976, *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj, Kršćanska sadašnjost*, Zagreb, 2001.;
- Lj. Ivančan, 1932, *Zagrebački kaptol. Croatia sacra*, 4, 1932, (257–258).
- Z. Römer, Janeković, 2009, „Moć riječi: Propovjednici u srednjovjekovnom Dubrovniku“, *Humanitas et litterae - zbornik u čast Franje Šanjeka* (ur. Lovorka Čoralić, Slavko Slišковиć), Dominikanska naklada Istina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2009., (113-127).

K. Jurišić, 1976, „Franjo u našoj prošlosti i sadašnjosti“, Franjo među Hrvatima, (ur. Hadrijan Borak, Hrvatinić Gabrijel Jurišić), Središnji odbor za proslavu 750. obljetnice smrti sv. Franje Asiškoga, Zagreb, 1976., (135.-142).

Knjiga konstitucija i naredbi braće Reda propovjednika, 2002, *Knjiga konstitucija i naredbi braće Reda propovjednika*, ur. Frano Prcela, Zagreb, 2002.

S. Kovačić, 2004, *Kršćanstvo i crkva u starom i srednjem vijeku*, Split, 2004.

B. A. Krčelić, 1770, *Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrebiensis*, sv. 1/1, Zagreb, 1770.

B. A. Krčelić, 1770, *De regnis Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae notitiae praeliminares*, Zagreb, 1770.S

B. A. Krčelić, 1944, *Povijest stolne crkve*, Zagreb, 1944.

S. Krasić, 1997, *Dominikanci – povijest reda u hrvatskim krajevima*, Zagreb, 1997.

S. Krasić, 1971, Hrvatska dominikanska kongregacija (1508-1587), *Bogoslovska smotra*, 41/2-3, Zagreb, 1971, (2-25).

S. Krasić, 1972, *Congregatio Ragusina Ordinis praedicatorum*, Romae, 1972.

S. Krasić, 1996, Filozofija i filozofska učilišta hrvatskih dominikanca od XIII. do XIX. st., *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 22, 1996, (9-116).

S. Krasić, 2004, *Počeci hrvatskog visokog školstva u okviru ranijih sveučilišnih gibanja u Europi*, Zbornik odsjeka povijesnih znanosti odsjeka HAZU, 22 2004, (121-172).

R. Lopašić, 1943, *Bihać i bihaćka krajina*, Zagreb 1943.

D. Nežić, 1939, *Povijest župa i crkvi jastrebarskog dekanata*, Zagreb, 1939.

Paulus Dalmata seu de Hungaria usq. Paulus Dalmata, 2000, *Paulus Dalmata seu de Hungaria usq. Paulus Dalmata Disputatio inter christianum romanum et patarenum Bosnensem*, izd. F. Šanjek, 2000.

Z. Pešorda, Prilog povijesti franjevacu u srednjovjekovnome Dubrovniku, *Croatica Christiana periodica: časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovskeg fakulteta u Zagrebu*, Zagreb, 2000, (291-347).

N. Pfeiffer, 1913, *Die ungarische Dominikanerordenprovinz von ihrer Gründung 1221 bis zur Tatarenverwüstung 1241-1242*, Zürich, 1913.

S. Reynolds, 2001., *Fiefs and Vassals. The Medieval Evidence Reinterpreted*, New York: Oxford University Press Inc., 2001.

S. Reynolds, 2012., *The Middle Ages without Feudalism. Essays in Criticism and Comparison on the Medieval West*, Farnham: MPG. BooksGroup, 2012.

J. Sasaki, 2000, *Počeci Reda propovjednika*, 6, Zagreb, 2000.

H. C. Scheeben, 1927, *Der heilige Dominikus*, Freiburg, 1927.

S. Slišković, D. Štefulić, 2017, Dominikanci u Dubičkom arhiđakonatu Zagrebačke biskupije, *Međunarodni znanstveni simpozij „Dubički arhiđakonati u srednjem vijeku i njegovi tragovi kroz kasnija stoljeća*, Banja Luka, 2017, (1-20)

J. R. Strayer, 1965., *Feudalism*, New Jersey: D. Van Nostrand Company, Inc., 1965.

J. Stipišić, M. Šamšalović, 1960, „Isprave u Arhivu Jugoslavenske akademije“, *Zbornik Historijskog instituta JAZU*, sv. III, Zagreb, 1960., br. 2753-2754, (289-614.).

J. Stipišić, M. Šamšalović, 1961, : Isprave u Arhivu Jugoslavenske akademije. *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije*, 1961, 4, (289-379).

F. Šanjek, 1966, Dominikanci u našim krajevima, *Bogoslovna smotra*, 36, 3-4, 1966, (712-725)..

F. Šanjek, 1974, Redovništvo u Hrvatskoj, Za bolje svjedočenje evanđelja, *Zbornik radova prvog redovničkog tjedna*, Zagreb, 1974, (61-100).

Franjo Šanjek, 1979, *Blaženi Augustin Kažotić, Trogiranin (o.1260-1323)*. Bio-bibliografski podaci, *Croatia Christiana periodica*, Vol. 3 No. 4, 1979. (133-154).

F. Šanjek - I. Tomljenović, 1986, Dominikanci i razvoj školstva u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, *Croatia christiana periodica*, 10, 17, 1986, (48-73).

F. Šanjek, 1991a, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Zagreb, 1991.

F. Šanjek, 1991, *Studij egzaktnih i prirodnih znanosti u povijesti dubrovačkih dominikanaca*, Anali zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1991. (121-172).

F. Šanjek, 1993, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, Zagreb, 1993.

F. Šanjek, 1995, *Stjepan II. (1225.-1247.)*, *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Zagreb, 1995.

F. Šanjek, 2000, Paulus Dalmata seu de Hungaria usp. Paulus Dalmata, Disputatio inter christianum romanum et patarenum Bosnensem, „Pavao Dalmatinac“, *Starine HAZU*, 61/2000., str. 45-121.

F. Šanjek, 2003, *Bosansko-humski krstjani u povijesnim vrelima (13.-15. st)*, Zagreb, 2003.

F. Šanjek, 2008, *Dominikanci i Hrvati: osam stoljeća zajedništva: (13.-21. stoljeće)*, Zagreb, 2008.

H. Šerić, 1944, Katoličke crkve i samostani u Dubici, *Croatia sacra*, 13, 1944, (72-88).

F. Šišić, 1962, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*. Zagreb, 1962.

V. Štrk, 2001, *Povijesna kronologija Čazme (1094.-1606.)*, Zagreb, 2001.

I. K. Tkalčić, 1895, Pavlinski samostan u Dubici, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 1, 1895, (189-202).

I. K. Tkalčić, 1877, Prirporod biskupije zagrebačke u 13. vijeku, *Rad JAZU*, 41, 1877, (121-153).

I. K. Tkalčić, 1889, *Povijesni spomenici Zagreba*, II, Zagreb, 1889.

U služanju božjem narodu, 2007, *U služanju božjem narodu: zbornik radova u čast msgr. dr. Antuna Škvorčevića prvoga požeškog biskupa prigodom 60. obljetnice života, 35. obljetnice svećenstva i 10. obljetnice biskupstva*, ur. J. Krpljević i I. Žuljević, Požega, 2007.

A. Zaninović, 1917, *Pogled na apostolsko-znanstveni rad dominikanaca u hrvatskim zemljama*, Zagreb, 1917.

V. Zovko, 2014, Utjecaj franjevačke duhovnosti na oblikovanje kulturnog krajolika kontinentalne Hrvatske u razdoblju srednjeg vijeka, *Zbornik o Emeriku Paviću - Zbornik radova sa znanstvenoga skupa "Emerik Pavić i franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj*, ur. Pavao Knezović i Marko Jerković, Zagreb, 2014, (185-204).

V. Zovko, 2015, „Pavlinski samostan Sv. Spasitelja kod Batine“, Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem Beli Manastir u prošlosti i sadašnjosti, ur. I. Balta, Zavod za baranjsku povjesnicu Beli Manastir, Beli Manastir, 2015., (93-102.)

8. 3. Digitalni izvori

Nacionalni spomenici Bosne i Hercegovine, službena stranica
URL:http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=1335 (20. prosinca 2018).

9. Prilozi

Slika 1. Bula *Sedis Apostolicae circumspecta* (preuzeto iz F. Šanjek, 2008, str. 54-55)

Slika 2. Pečat dominikanske crkve sv. Nikole u Zagrebu (preuzeto iz Dominikanci u Hrvatskoj, Galerija Klovićevi Dvori, 2007-2008, str. 33)

Slika 3. Zorislav Horvat, pretpostavljeni izgled srednjovjekovne crkve; (preuzeto iz Z. Horvat. 1980, *Dominikanska crkva u Čazmi*, „Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske“, 2, Zagreb)

Slika 4. Čazma, crkva sv. Marije, tlocrt, gradnja tri srednjovjekovne faze (preuzeto iz Dominikanci u Hrvatskoj, Galerija Klovićevi Dvori, 2007-2008, str. 42)

Slika 5. zapadno pročelje crkve sv. Marije Magdalene, (preuzeto iz foto-dokumentacija Ministarstva kulture, Konzervatorskoga odjela u Bjelovaru)

Slika 6. Požega, crkva sv. Lovre (preuzeto iz Dominikanci u Hrvatskoj, Galerija Klovićevi Dvori, 2007-2008, str. 36)

Slika 7. Gorjan, tlocrt crkve prema sačuvanoj povijesnoj dokumentaciji (preuzeto iz Dominikanci u Hrvatskoj, Galerija Klovićevi Dvori, 2007-2008, str. 44)

Slika 8. Jastrebarsko, tlocrt samostana, sačuvani dijelovi dominikanskog sklopa (preuzeto iz Dominikanci u Hrvatskoj, Galerija Klovićevi Dvori, 2007-2008, str. 39)

Slika 9. Čazma, crkva sv. Marije Magdalene, zapadno pročelje i južna strana (preuzeto iz Dominikanci u Hrvatskoj, Galerija Klovićevi Dvori, 2007-2008, str. 35).

Slika 10. Sv. Katarina i sv. Margareta, Požega, crkva sv. Lovre, 15. stoljeće (preuzeto iz Dominikanci u Hrvatskoj, Galerija Klovićevi Dvori, 2007-2008, str. 37)

Slika 11. Bijela Madona iz crkve sv. Katarine u Zagrebu (preuzeto iz Dominikanci u Hrvatskoj, Galerija Klovićevi Dvori, 2007-2008, str. 41)

Slika 12. Missale Zagrebiense, 14. stoljeće, Zagreb, Metropolitanska knjižnica ME 133 (preuzeto iz Dominikanci u Hrvatskoj, Galerija Klovićevi Dvori, 2007-2008, str. 49)

Slika 13. Lectionarium conventuale Sancti Nicolai 14. stoljeće, Zagreb, Metropolitanska knjižnica ME 33 (preuzeto iz Dominikanci u Hrvatskoj, Galerija Klovićevi Dvori, 2007-2008, str. 46)

Sadržaj

Dominikanci u kontinentalnoj Hrvatskoj u srednjem vijeku

Ovaj rad sadrži prikaz obitavanja dominikanaca na prostoru kontinentalne Hrvatske u vrijeme srednjega vijeka. Točnije, od početka 13. stoljeća. do sredine 15. stoljkeća kada područje kontinenatlna Hrvatske zauzimaju osmanske vlasti. Radi što boljeg razumijevanja boravka dominikanaca na ovome području prikazane su društveno-političke i vjerske okolnosti u Europi u to doba koje su uzrokovale prvo nastavak prosjačkog reda sv. Dominika, a onda i njegovo širenja diljem Europe.

U središnjem dijelu opisan je život dominikanca na području Zagreba, Virovitice, Požege, Čazme, Gorjana, Marče, Jastrebarskog te Dubice i Bihaća- Analizom isprava hrvatsko-ugarskih vladara, papinih pisama i pisama samih dominikanaca sažeto je predočena slika uloge i važnosti braće propovjedika na prostoru kontinentalne Hrvatske. Ipak, zbog

nedovoljno što samih arheoloških ostataka dominikanskih samostana što zapisa iz istih, nije moguće iznijeti detaljan opis života braće propovjednika u kontinentalnoj Hrvatskoj. To otvara prostor daljnjem istraživanju i upotpunjavanju slike života dominikanaca u kontinentalnoj Hrvatskoj.

Ključne riječi: dominikanci, kontinentalna Hrvatska, srednji vijek.

Summary

Dominicans in continental Croatia in the Middle Ages

This thesis provides an overview of the domination of Dominicans in the continental Croatian during the Middle Ages. More precisely, from the beginning of the 13th to the mid-15th century, when the continental part of Croatia was occupied by the Ottoman Empire. For a better understanding of the Dominicans in that part of Croatia, the socio-political and religious circumstances of that period in Europe were presented which firstly caused the surge of the medieval order of St. Dominic, and then its spread throughout Europe. Moreover, the main part of the thesis is focused to describe the life of the Dominicans in the area of Zagreb, Virovitica, Požega, Čazme, Gorjana, Marče, Jastrebarsko and Dubice and Bihać. Through the analysis of the documents of the Croatian-Hungarian rulers, the papal letters and the letters of the Dominicans themselves, the thesis

summarises the role and importance of the Order of Preachers' life in the continental Croatia. However, partially due to the insufficiency of the archaeological finds and remains of the Dominican monasteries, and partially to the insufficiency of written findings it is not possible to present a detailed description of the Peachers' life in the continental Croatia which enables further exploration and completion of the image Dominican life in this part of the Europe.

Keywords: Dominicans, continental Croatia, Middle Ages.